

32. Új királyságok a Nyugatrómai Birodalom romjain

A frank államot Klodvig a törzsfők legyőzésével és a kereszténység felvételével alapította meg. A frankok megállították az arabok európai előretörését.

Nagy Károly hódításaival a nyugati keresztény Európa jelentős részét egyesítette.

Birodalmát grófságokra osztotta, s létrehozta a kancelláriát. Kormányzása mintául szolgált a későbbi európai uralkodók számára.

GÓTOK, LONGOBÁRDOK, FRANKOK Itáliában a keleti gótok alapítottak királyságot (V. század vége). Uralkodójuknak, Nagy Theodoriknak Ravennában fényes udvartartása volt. Jórészt megtartotta a római közigazgatást, római szakemberekkel vette magát körül, s újjáépítette a vízvezetékeket, a fürdőket. A gótok azonban **arianus keresztények** voltak, így eretneknek számítottak. Nem támaszkodhattak az erős itáliai egyházra. Nem tudtak ellenállni a szintén germán **longobárdok** támadásának (VI. század közepe). Az Észak-Itáliában (pl. a mai Lombardia) kialakuló, s dél felé terjeszkedő longobárd királyság keményebben elnyomta az őslakosságot, mint korábban a gótok.

A germán eredetű **frank törzsek az V. század elején** nagy tömegben keltek át a Rajnán, s **megszállták Gallia északi vidékeit**. A betörő harcosok bomló törzsi szervezetben éltek, a katonai vezető réteg már kezdett kiemelkedni. A **népesség zöme** azonban még **szabad frankokból állt**, akik állataik és földjeik gondozása mellett katonáskodtak. A zsákmány elosztása révén a hódítás a társadalmi különbségek növekedését eredményezte.

A FRANK BIRODALOM KIALAKULÁSA Egy rátermett frank törzsfő, **Klodvig** (482–511) véres küzdelemben **legyőzte vetélytársait**, földjeiket megszerelte. Megnövekedett erejét kihasználva a szomszédos germán törzsekre, s a még római kézen lévő területekre is kiterjesztette hatalmát. Így **a Loire vidékétől a Rajnáig terjedő országot** hozott létre.

A Klodvig által kiépített állam **tartósnak bizonyult**. Ebben nagy szerepet játszott, hogy Klodvig **népével együtt csatlakozott a római egyházhoz**. Az egyház támogatása révén frásudókat és egy erős szervezetet tudhatott maga mögött, valamint királyi hatalmának isteni igazolását.

Klodvig utódai, a Meroving-uralkodók királyai híveik között szétszórtták a Klodvig által szerzett birtokokat. Így **a királyi hatalom** elvesztette gazdasági alapját, és **meggyengült**. **A birodalom** egymással csak laza kapcsolatban levő **területekre esett szét**.

A királyi méltóság fényének csökkenésével párhuzamosan **erősödött meg az udvarnagyság** (majordomusok) **befolyása**. Ők irányították az államügyeket és a hadsereget. **A frank állam egyesítése** is egy majordomus család, a **Karolingok nevéhez fűződött**. **Martell** (Kalapács) **Károly** majordomus belső harcokban **megszilárdította a központi hatalmat**. Hadseregében a katonáskodásra kötelezett szabad harcosok mellett (ezek könnyűlovások vagy gyalogosok) jelentős a **páncélos lovások** ereje. A felszerelést az egyháztól elvett földekből **adományozott birtokok** jövedelme biztosította.

Szükség is volt a szervezethez, az ütőképes hadsereghez, mert a Hispániát előzónló arabok átkeltek a Pireneusokon: Gallia veszélybe került. **Martell Károly Poitiers melletti győzelmével (732) megállította az arab előrenyomulást**. Megmentette ezzel a keresztény Európát az iszlám térhódításától. **Fia, Kis Pippin** Róma püspökének (Pápa) jóváhagyásával **megszerezte a királyi koronát** (751). Az utolsó Meroving-uralkodót kolostorba zárták.

NAGY KÁROLY HÓDÍTÁSAI Kis Pippin fia, **Nagy Károly** (768–814) **a frank lovasságra támaszkodva terjeszkedni kezdett**. Fő törekvése a Rajnától keletre élő germán törzsek, **a szászok és a bajorok meghódítása** volt. A még pogány törzsek hódoltatását a katolikus egyház térítő munkával támogatta. Emiatt azonban a frankok elleni felkelések gyakran a kolostorok ellen is irányultak. A pápa segítségére hadjáratokat vezetett Itáliába **a longobárdok ellen**, s felszámolta királyságukat. A betörő **arabok ellen** harcolva átkelt a Pireneusokon, s meghódította a félsziget északi részét. A Kárpát-medencét lakó **avarokat** több hadjáratban **legyőzte**, így azok birodalma szétesett. Szállásrületük nyugati részét, az egykori Pannónia területét is országához csatolta. Tekintélyét és jó kapcsolatát az egyházzal jelzi, hogy **800-ban, Rómában a pápa császárrá koronázta**. A Római Birodalom örökségén ismét két császárság osztozott.

A FRANK BIRODALOM ÁLLAMSZERVEZETE A hódfások 800 után leálltak, s ennek elsősorban társadalmi okai voltak. A szabad harcosok a nagyobb birtokok függőségébe kerültek, nem katonáskodtak, így meggyengült Károly katonai ereje. A legnagyobb problémát már nem a terjeszkedés, hanem a meglévő területek összefogása és irányítása jelentette. Ez az önálló gazdálkodás időszakában nem kis feladatnak számított. A természetbeni védelmeket nem lehetett összpontosítani. Károly **Aachenben** igyekezett kiépíteni a birodalma **központját**. Mégis, szinte folyamatosan **járták az országot**, udvartartásával felélte a királyi birtokok készleteit, igazságot szolgáltatott, s egyben érzékeltette hatalmát alattvalói körében.

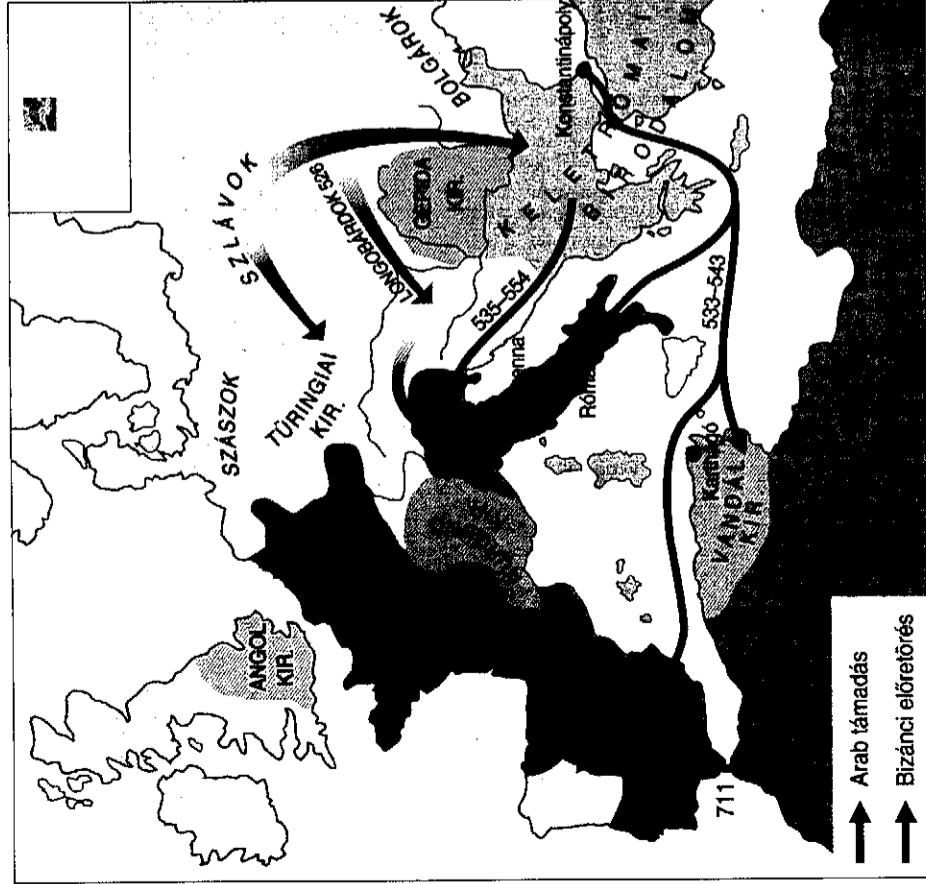
Az írásbeli teendők ellátására, az oklevelek kiadására **létrehozta a kancelláriát**. Itt írástudó emberekre volt szüksége, ezért összegyűjtötte kora kiemelkedő műveltségű férfiút. A tudósok közül Alkuin jelentős

ARCHIVUM

GÓTOK, LONGOBÁRDOK, FRANKOK

1 Állapítsa meg, mi a szerző véleménye az uralkodóról! Mely tényezők alapján alakította ki véleményét? Mi utal a gótok és a rómaiak közötti megékelésre, és mi az ellenkezőjére? [SZ]

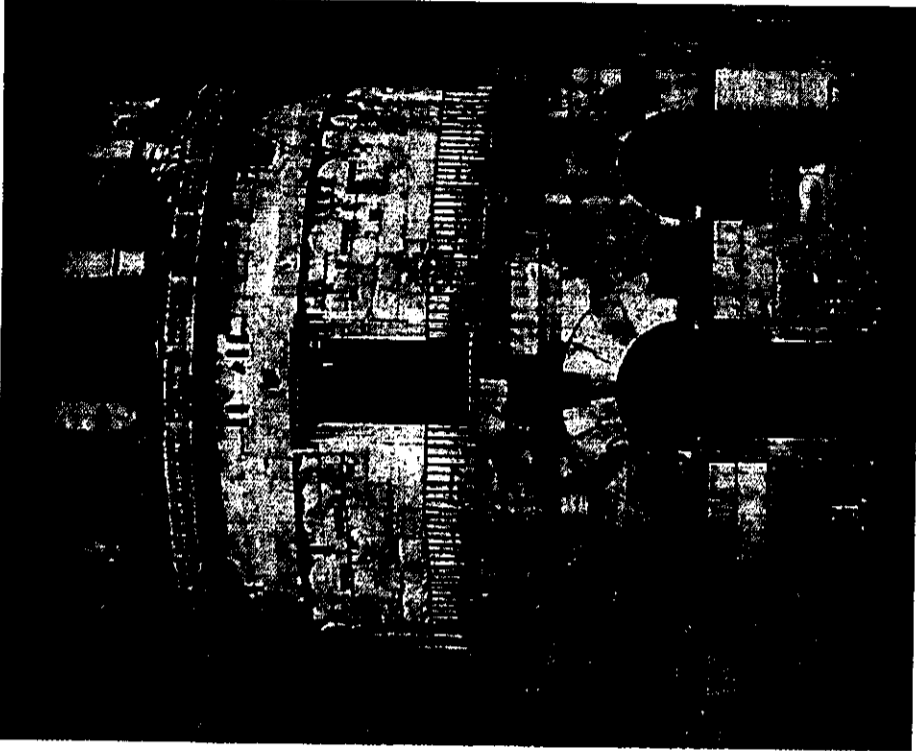
2 Theodorik nagymértékben gondoskodott az igazságszégről, s szilárdan védelmezte a törvényeket. Megol- talmazta országát a szomszédos barbárok betöréseitől. A bölcsességnek és a bátorságnak a lehető legmagasabb fokára jutott. Nem engedte meg magának, hogy alattvalóival szemben bármilyen jogtalanságot kövessen el, de másoktól sem tűrt el ilyesmit. (...) Így Theodorik csak névleg volt zsarnok, valójában azonban igazi császár, egy hajszálnyival sem kisebb bárki másnál, aki ebben a méltóságban dicsőséget szerzett. Bár ez az emberi természetnek ellentmondani látszik, a gótok és a rómaiak egyaránt szerették őt." (Prokopiosz: A gót háború)

↑ Arab támadás
↑ Bizánci elfoglalás

German királyságok az egykori Nyugatrómai Birodalom romjain

Gyűjtsse össze, hogy mely tényezők határozták meg az új királyságok határait! Ezek közül mennyi olvasható le a tankönyvi térképről? Mi szabta meg az arab előretörés irányát? [SZ]

Nagy Theodoriknak, a keleti gótok királyának síremléke Ravennában. A 11 méter átmérőjű kupolát egyetlen kőtömbből faragták ki

Állapítsa meg a síremlék alapján, hogyan viszonyult Theodorik az antik kultúrához! Ellenőrizze a tankönyvben, helytállóak voltak-e megállapításai! [SZ]

3

A FRANK BIRODALOM KIALAKULÁSA

„Ebben az időben Klodvig serege számos egyházat kifosztott, mivel ő maga még pogány tévelygéseknek volt a rabja. Tehát valamelyik templomból egy csodálatosan nagy és szép kelyhet ragadt el az ellenség az egyházi szolgálat egyéb ékességeivel együtt. Ennek az egyháznak püspöke pedig a királyhoz küld, és azt kéri, hogy ha már más nem kaphat vissza a szent edényekből, legalább azt a kelyhet kaphassa vissza az egyház. (...) Ezután mikor megérkeztek Soissons-ba [szószonba] és az egész zsákmányt halomba rakták, a király így szólt: »Kérlek titeket, vítez harcossaim, ne utasítsatok el, és részemem kívül legalább ezt az edényt engedjétek nekem.« Szavaival az előbb említett kehelyre célzott. (...) egy könnyelmű, gyűlölködő és hirtelen haragú ember hangos kiáltással magasba emelte harci bárdját, belevágta a kehelybe, és így szólt: »Ebből ugyan nem kapsz, csak amit igaz úton kisorsolunk!« Erre mindenki elámult, de a király szelid túréssel magába fojtotta sértődöttségét. Fogta a kelyhet, visszaidta az egyházi küldöttnek, de lelke mélyén nem feledkezett meg a sértésről.

Egy év elteltével megparancsolta, hogy egész serege teljes fegyverzetben vonuljon fel és a márciusi mezőn [tavaszi seregszemlén] mutassa meg fegyvereinek csillogását. Miközben végigjárta a sorokat, és odaért a kehely széthasítójához, így szólt hozzá: »Senki sem hagyogolja el fegyvereit úgy, mint te. Nem is jó a dárdád, kardod, meg a bárdod semmire!« Ezzel kikapta kezéből harci bárdját és a földhöz vágta. Mikor az egy kissé lehajolt, hogy felvegye, a király magasba lendítette karját, és csatabárdjával széthasította fejét. »Ezt tetted te is Soissons-ban azzal a kehellyel!« mondotta." (Tours-i Gergely krónikájából)

Állapítsa meg, hogy mely társadalmi és politikai folyamatokról kapunk híradást a krónikából! Milyen szabályokat vett figyelembe az uralkodó – igaz csak formálisan – az eljárása során? [SZ]

Klodvig megkeresztelése

Miért vette föl a kereszténységet a frank vezér? Hogyan ábrázolja a kép a szertartást? Keressünk a tankönyvben megkeresztelkedést ábrázoló további képeket! Hasonlítsuk össze ezeket! [SZ]

5

Nézőpontok

A hadászat fejlődésének a történelemre gyakorolt hatását már többször tapasztaltuk tanulmányaink során. Emlékezzünk csak a vas megjelenésére, mely a lótenyésztéssel együtt több nép (húlszuszok, asszírok, dórok) számára jó ideig főlényt jelentett ellenfeleikkel szemben. A frankok győzelmeiben is jelentős szerepet játszott fegyverzetük, harci taktikájuk. A források alapján tárjuk fel a frankok fegyverzetének jellemzőit! Vítassuk meg, milyen társadalmi-politikai hatásai lehetnek az új fegyvereknek!

15

Idézzünk föl eddigi ismereteinkből az új fegyvereknek köszönhető győzelmeiket! Tekintsük át, hogyan fejlődött a ló alkalmazása a hadművészetben! [F]

Karoling kori harcosok

Hasonlítsa össze a két korszak katonáit! Milyen újításnak köszönhetően alakult át a fegyverzetük? Hogyan változott a lovas harcmodor megváltozásával a fegyveres társadalmi összetétele? [SZ]

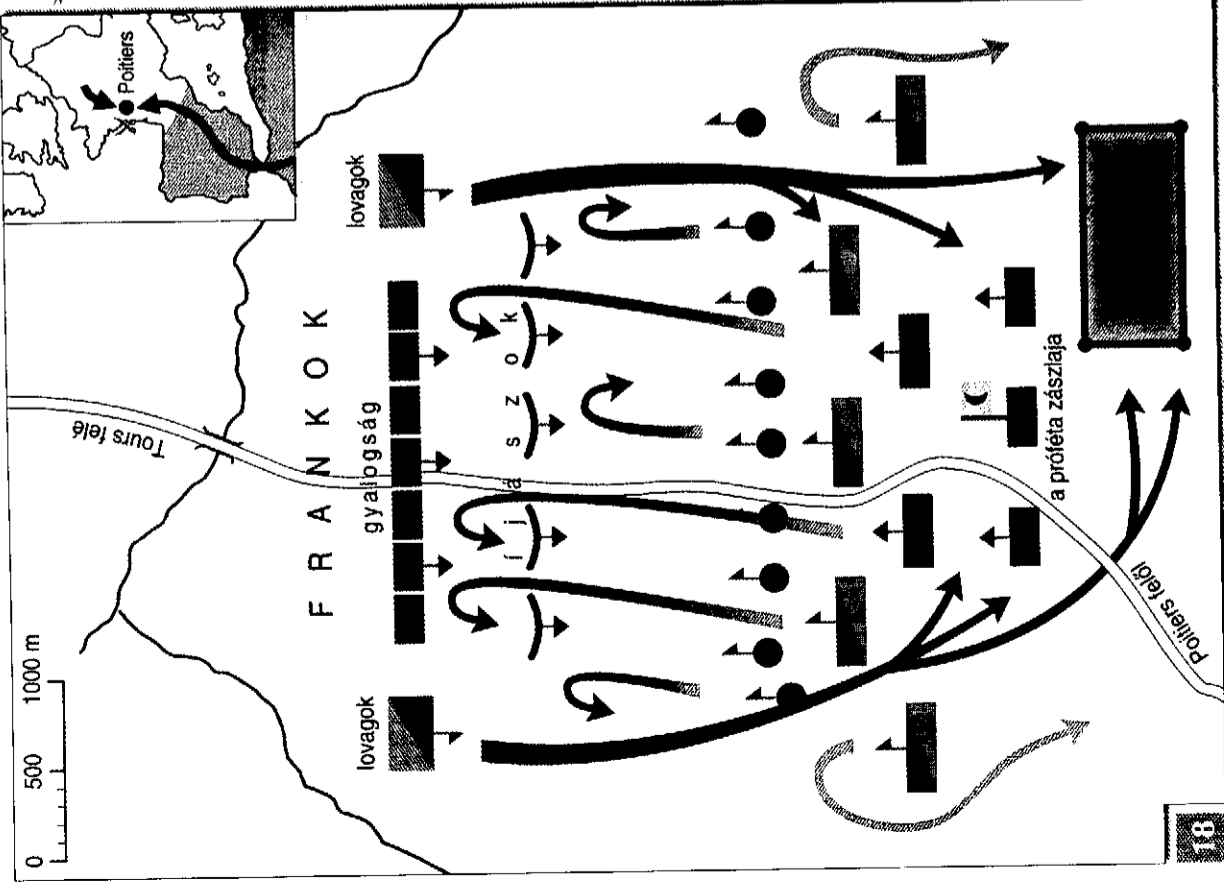
German harcosok az V. századból

„És akkor feltűnt maga a vasérből való Károly, fején vassisakkal, karján vaspántokkal, vaspáncélban, amely befedte vasérből való mellét és széles vállát, baljában magasra emelt vaslándzsa, mert jobbát mindig győzhetetlen kardján nyugtatta, vaspikkelyek oltalmazták combja külső oldalát, amely másoknál, hogy könnyebben szállhassanak lóra, páncél nélkül maradt. Szóják-e még vas lábvertjéről, amelyek az egész seregben vasból készültek? Pajzsán a vason kívül semmi nem volt látható. Paripájának heves vére és színe úgyszintén a vasa emlékeztetett. Hasonló volt a fegyverzetük mindazoknak, akik előtte haladtak, mindenkinék, aki két oldalról körülvette, és mindnek, aki követte, és az egész sereg a lehető legjobban hasonlított hozzá.” (Notker krónikája, 774)

Milyen volt a longobárdok ellen vonuló Nagy Károly fegyverzetéből álló a sereg felszerelése? Milyen hatást váltottak ki a frankok fegyverei a szerzőből? Mi lehet ennek az oka? [F]

A poitiers-i csata vázlatja

Mesélje el a térképvázlat alapján a csata lefolyását! Melyik fegyver nem harcolta ki a frankok győzelmét? Hogyan következhetett a térképből a csata jelentőségéről? [SZ]

18

33. A pápaság és a Nyugat államai

Róma püspökei a Római Birodalom megszűnését követően a nyugati kereszténység vezetőivé váltak. A pápaság tekintélyét frank uralkodó segítségével létrejött Pápai Állam is növelte. A pápák megerősödése a keresztény egyház kettészakadásához vezetett. A nyugati kereszténység térhódítását a gyakorlatias szerzetesrendek is segítették. A széteső frank állam keleti területein a külső támadások hatására kialakult a Német-római Birodalom.

A PÁPASÁG FELEMELKEDESE A kereszténység államvallássá válását követően az egyház felett a római császárok hatalma érvényesült. Emiatt az egyházi hierarchiának nem volt egyetlen feje. Több egyházi központ alakult ki (Alexandria, Konstantinápoly, Antiochia, Jeruzsálem és Róma), melyek püspökeit megkülönböztetésül **patriarcháknak** nevezték.

A Római Birodalom kettéválása után keleten a helyzet változatlan maradt. Konstantinápolyban a császárok egyház feletti fennhatósága töretlenül érvényesült. Nyugaton azonban a birodalom szétesésével megszűnt a világi hatalom egyházra gyakorolt befolyása. A nyugati egyházi hierarchia lassan a keleti császárságtól is függetlenítette magát. Róma püspökeit egyre gyakrabban **pápának** (pápa = atya) nevezték. Az elnevezés korábban minden püspököt megilletett, idővel azonban a római püspökök különleges tekintélyének kifejezője lett.

Jelentősen megerősödött a római pápaság, amikor királyi hatalmának szentesítéséért (751) cserébe **Kis Pippin** megvédte Rómát a longobárdokkal szemben. Az új frank király **Róma és Ravenna vidékét a pápaságnak adományozta**. A területet az egyházfők világi uralkodóként birtokolták. Ezzel létrejött a **Pápai Állam** (756). Nőtt a frank uralkodók befolyása a nyugati egyházra, de korántsem volt olyan erőteljes, mint a bizánci császáré keleten.

Róma helyzetét erősítette, hogy az arab előretörés következtében a **VII. századtól a kereszténység súlypontja nyugat felé toldott el**. (A keleten lévő jelentős keresztény központok, Jeruzsálem, Antiochia és Alexandria is muzulmán kézre kerültek). Tovább növelte Róma tekintélyét a germánok, majd a dánok, a csehek, a lengyelek és a magyarok csatlakozása a kereszténységhez.

AZ EGYHÁZSZAKADÁS A kora középkorban fokozatosan eltávolodott egymástól a nyugati és a keleti kereszténység. A pápák megerősödése tovább éllezte az ellentétet Konstantinápolyval. **1054-ben** a pápa és a konstantinápolyi patriarcha kölcsönösen kiközösítették egymást és híveiket az egyházból. A kereszténység hivatalosan is kettészakadt a Róma vezette katolikus és a Konstantinápoly irányítása alatt álló ortodox egyházzá.

A nyugati egyház nyelve a latin, a keleti a görög lett. A nyelvi különbségen túl egyre inkább eltértek a szertartások és néhány hittétel is. Másként ítélték meg nyugaton és keleten a Szentlélek és a Fiú kapcsolatát. Az úrvacsorán nyugaton kovásztalan, keleten kovászos kenyeret használtak.

A SZERZETESK A MAGÁNYS REMETEKÉNT, önmegtartóztatásban élő keresztények elsőként Egyiptomban hozták létre szerzetesi közösséget. Az ehhez hasonló közösségek száma keleten és nyugaton is gyorsan nőtt. Elkülönülten, **kolostorokban** (monostorokban) laktak, szigorú belső előírások (regulák) szabályozták életüket. A Krisztus által ajánlott szegénység, erkölcsi tisztaság és engedelmeség megtartásával akartak közelebb jutni Istenhez.

A keleti szerzetesek elsősorban a hit elvont kérdéseivel foglalkozkodtak. Nyugaton a szerzetesi élet gyakorlatiasabb formája terjedt el. Az itteni kolostorok lakói a hitélet mellett földet műveltek, könyveket másoltak, hozzájárulva a latin írásbeliség átmentéséhez. A kora középkorban jelentős részt vállaltak a térítők munkájából. Nagyrészt nekik köszönhető, hogy Közép-Európa a nyugati (latin) kereszténységhez csatlakozott. A szerzetesrendek közül a **Szent Benedek alapította bencés rend elfogadta a pápa vezető szerepét**. Első kolostoruk, Itáliában, Monte Cassino hegyén épült (529). **A bencés rendházak** a kora középkor folyamán behálózták az egész nyugati keresztény világot. Európa keresztény kultúrájának formálásában jelentős szerepe volt a Szent Patrik által alapított ír szerzetességnek is.

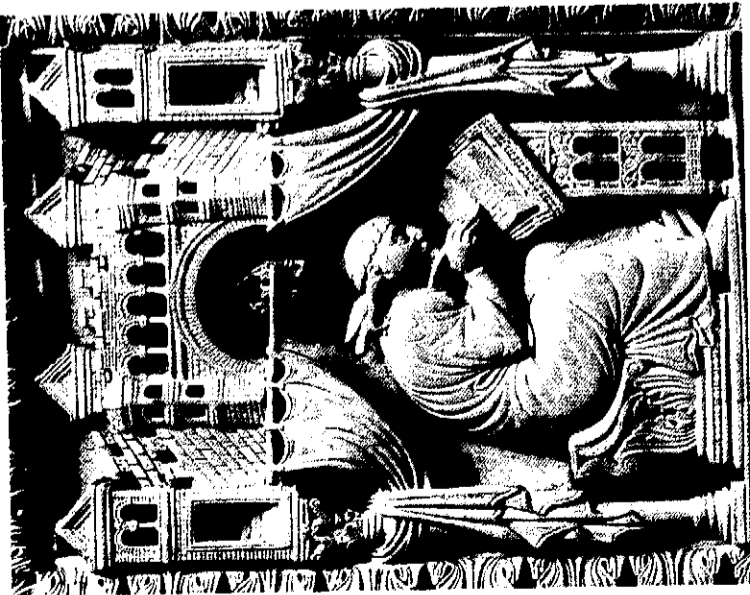
A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM LÉTREJÖTTE A verduni szerződést követően a frank utóállamok részekre estek szét. E zavaros helyzetben támadások sorozata érte a nyugati keresztény világot: a normánok, az arabok és a magyarok betörései.

A 800-as évekre a Skandináviában élő germán népek, a mai dánok, norvégok, svédok és angolok ősei túlnépesedtek. Emiatt korábbi kereskedelmi vállalkozásaik rabló hadjáratokká alakultak át. A jól fegyverzett harcosok, akiket normannoknak (északi emberek), vagy vikingeknek neveztek, gyorsjáratú hajóikon végigpusztították az Északi-tenger partvidékét, és a folyókön felhalva a szárazföld belső területeit is feldúlták (Párizs). Nem volt biztonságban fölük Britannia, sőt Hispania sem. Kelet-Európában, ahol varégoknak nevezték őket, a folyamok mentén végigrabolták a keleti szlávok földjeit.

A külső támadások hatására a részeire esett keleti frank állam újjászületett. A Karolingokat követő uralkodók erős páncélos lovassereget szerveztek. I. (Madarász) Henrik megállította a magyarokat Merseburgnál (933). **Fia I. (Nagy) Ottó** (936–973) már döntő csapást mért eleinkre Augsburgnál (955). Megerősítette hatalmát, és **962-ben Rómában császárrá koronáztatta magát. Létrejött a Német-római Birodalom**, mely hosszú időre Európa legerősebb hatalmává vált.

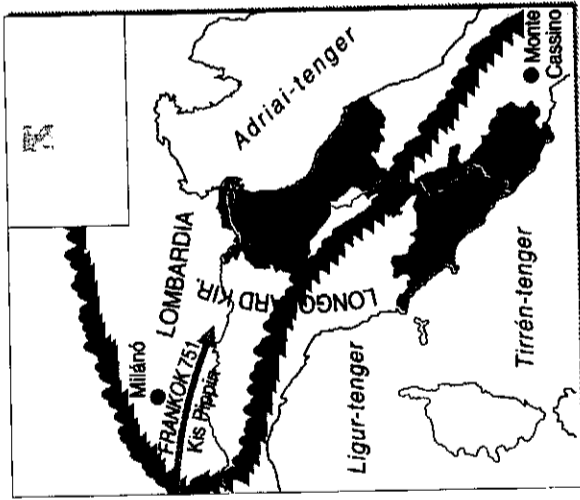
ARCHIVUM

1 Indokolja – a pápaság hívként – e szövegrészlet alapján Róma vezető szerepét a keresztény világban! [F]

A PÁPASÁG FELEMELKEDÉSE

„16.18. De én is mondom néked, hogy te Péter vagy és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat, és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat. 16.19. És néked adom a mennyek országának kulcsait, és a mit megkötös a földön, a mennyekben is köve leszén, és a mit megoldasz a földön, a mennyekben is oldva leszén.” (Máté evangéliumából Károlyi Gáspár fordítása alapján)

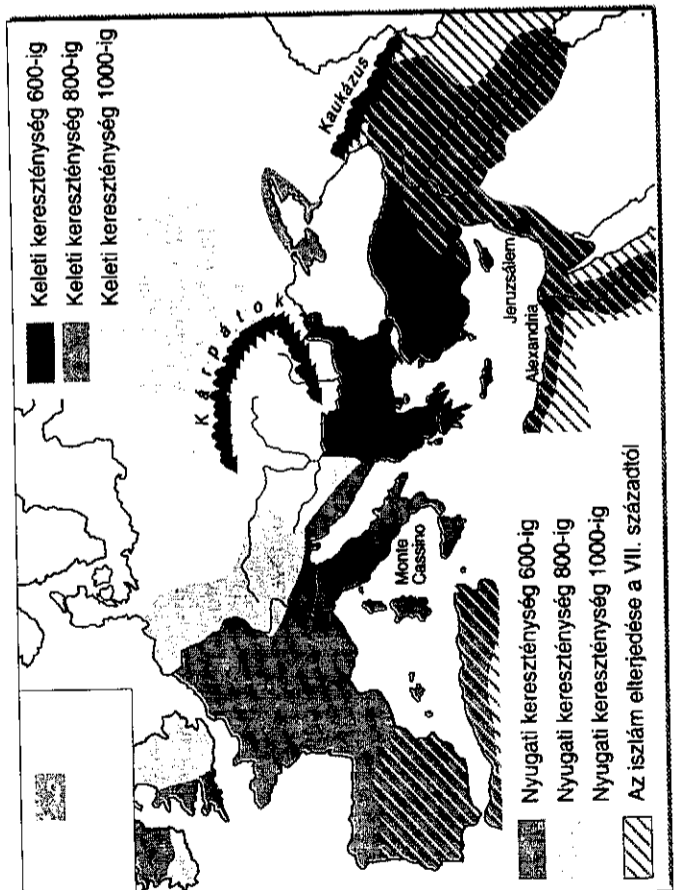
A pápai állam létrejötte

Mikor, és milyen politikai események következtében jött létre a pápai állam? Milyen tehetőségeket biztosított a pápaság számára a külön egyházi állam megalakulása? [SZ]

Nagy Szent Gergely pápa (590–604), a pápaság és a római katolikus egyház tekintélyének megalapozója. Gazdag római nemesi család gyermeke volt, aki szerzetesnek állt. Pápaként erőteljesen támaszkodott a szerzetességre, különösen a Nyugat-Európában végzett terítómunkában, amelynek sikere növelte a pápa tekintélyét a bizánci császárral szemben. Ő építette ki a pápai hivatalsszervezetet, megreformálta a szertartásrendet (liturgiát), szorgalmazta az egyházi énekek összegyűjtését. A hagyomány szerint maga is írt ilyen egyszerű énekeket, amelyeket róla neveztek el (gregoriánok)

2 Gyűjtsd össze az ábrázolásról a papra (szerzetestre) és az egyháztőre (uralkodóra) utaló vonásokat! [GY]

2
3

A kereszténység terjedése 400 és 1000 között

Olvassuk le a térképről, hogy a bemutatott három időszakban mely területek terjedt ki a nyugati, és melyekre a keleti kereszténység! Hol húzódtott az egyes időszakokban a két irányzat közötti határvonal? Milyen kulturális, hatalmi és gazdasági különbségekre következtethetünk a területi elhelyezkedés alapján? Következtessünk a térképből a kereszténység két irányzatának terjedési ütemére! Állapítsuk meg, hogyan alakult egymáshoz viszonyított területi arányuk! [F]

4

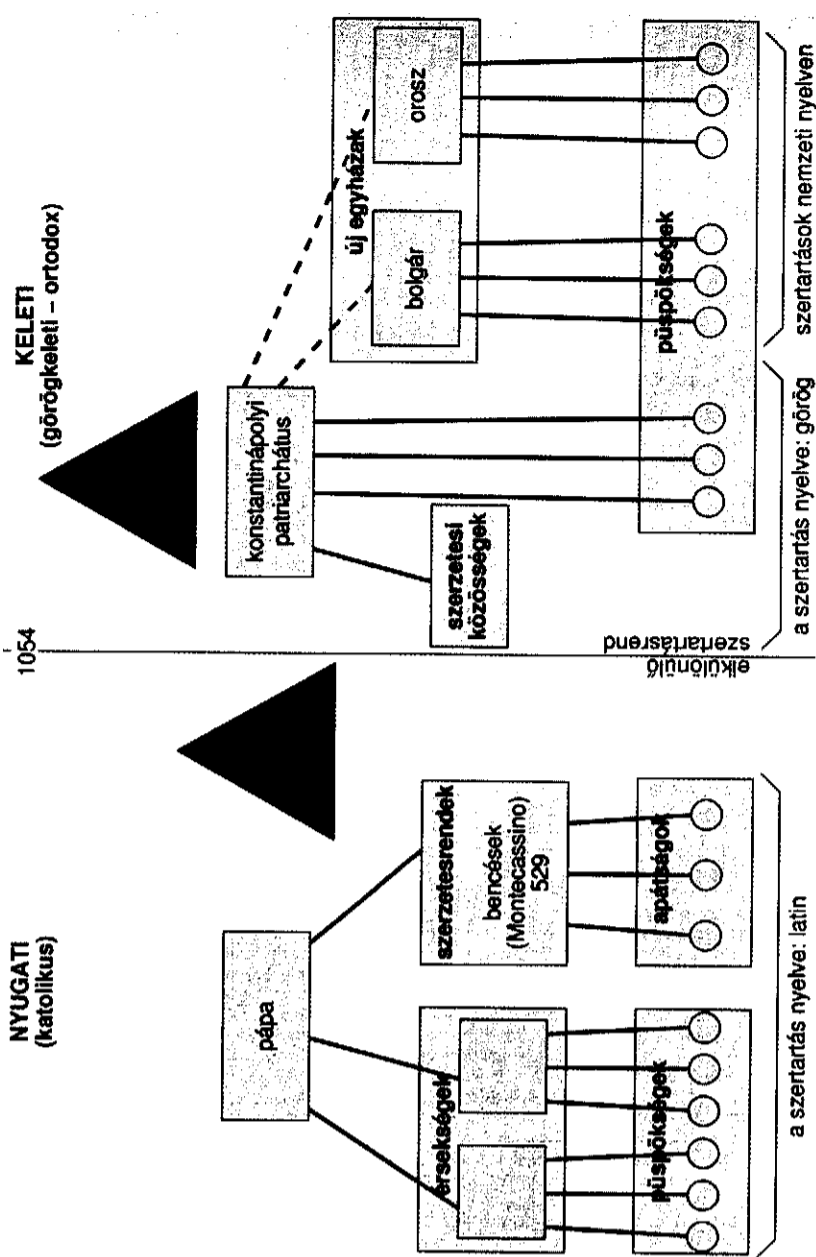
5

AZ EGYHÁZSZAKADÁS „Dicsőséges császár, két olyan intézmény van, amely elsősorban kormányozza ezt a világot: az egyik a legfőbb papok megszentelt tekintélye, a másik pedig a királyi hatalom. A papok viseltek teher annyiban nehezebb, amennyiben az Isten ítélőszéke előtt az emberek uralkodó királyokért is nekik kell számot adniuk.” (I. Gelasius pápa levele a bizánci császárhoz, V–VI. század fordulóján)

„Rajtunk az egész Nyugat szeme, bármily méltatlanok vagyunk is erre. Rajtunk és Szent Péterre, az apostolok fejedelmén, akinek képét te össze akarod zúzni, de akik a Nyugat minden királysága úgy tisztel, mintha maga Isten lenne a földön.” (II. Gergely pápa levele a bizánci császárhoz, VIII. század)

6

Milyen szerepet tulajdonít magának a pápa? Mire alapozza ezt? Valóság ez, vagy csak a pápaság szándéka? [SZ]

A nyugati és a keleti keresztény egyház szervezete

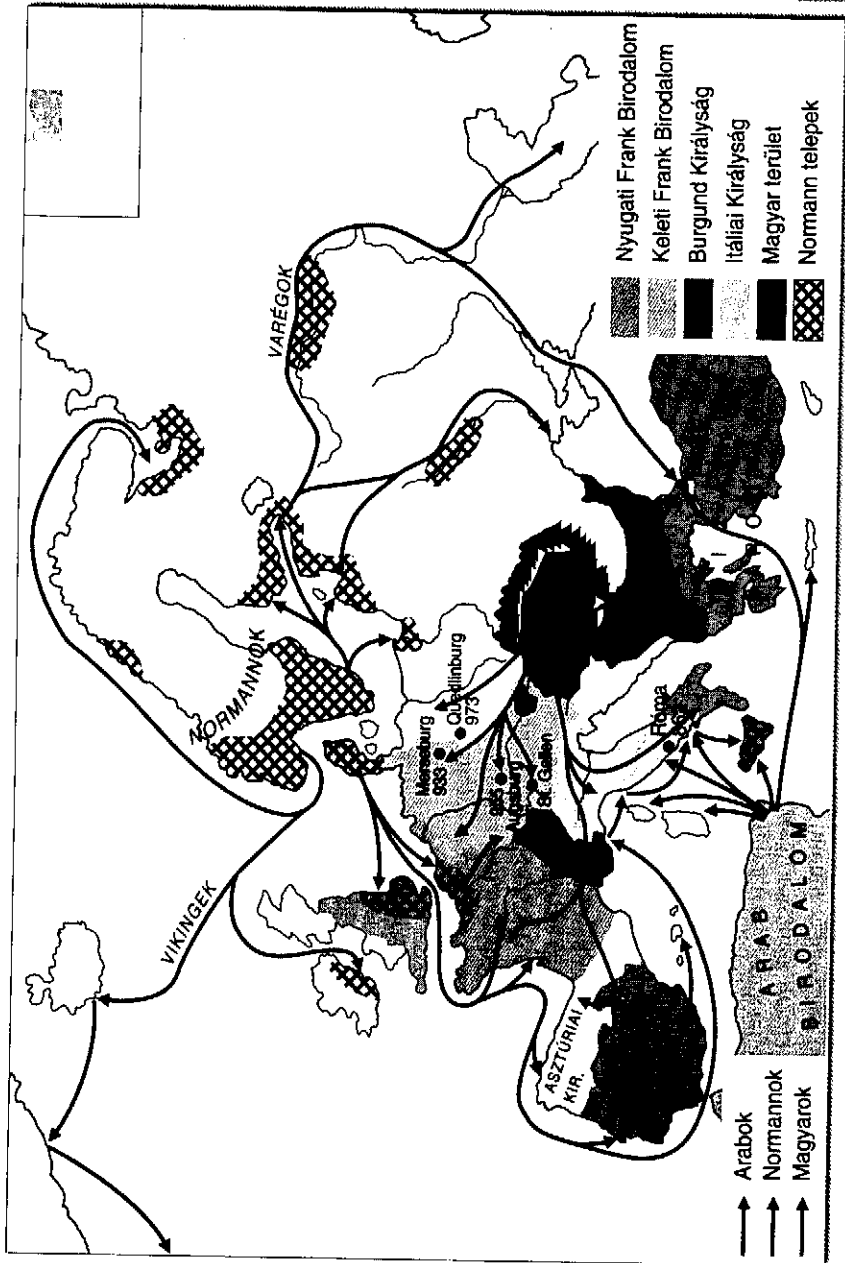
Gyűjtsd össze az ábráról a két egyház szervezeti felépítésének hasonlóságait és különbségeit! Foglald össze ezeket táblázatba! Milyen politikai és gazdasági következményei lehetnek az eltéréseknek? [SZ]

7

A SZERTETEK „Melyek a jó cselekedetek eszközei? Először is: szeresd az Urísten, teljes szívből, teljes lélekből és teljes erődből (...) Tagadd meg magadat, vagy kövessed Krisztust! Testedet sanyargasd. Élvezeteknek ne add magad. Szeresd a bűjtöt. Új erőre segítsd a szegényeket! (...) Tartsd távol magad a világ cselekedeteitől! (...) A szent olvasmányokat örömmel olvasd! Gyakran borulj le az imádság alatt. Múltad bűneit könnyek és fohászok között mindennap valid meg imádságaiban Istennek! (...) Gyűjöld saját akaratodat! Az apát parancsainak mindenben engedelmeskedj! (...) Az a műhely pedig, ahol mindezt szorgosan gyakorolhatjuk, a monostor zártsága és az állhatatos megmaradás a közösségben. (...)”

Lehet-e a szerzeteseknek tulajdonuk? Kiváltképpen ezt a bűnt kell gyökerestül kiirtani a monostorból. Senki se merészeljen az apát rendelkezése nélkül bármit is adni vagy elfogadni, vagy bármit is sajátjaként bírni; egyáltalán semmit sem: se könyvet, se íróablát, se íróverszót, tehát igazán semmit se. (...) A téltenség a lélek ellensége. Ezért a testvérek a megállapított időben foglalkozzanak testi munkával, más órákban pedig szent olvasmányokkal.” (Szent Benedek regulájából)

8 Gyűjtsd össze a szerzetesek életét meghatározó szabályokat! Hogyan jelennek meg a regulában „Krisztus ajánlásai”? Tartsd össze mindhárom ajánláshoz egy-egy mondatot a regulából! Milyen életmódot tart ideálisnak a szerzetesek számára Szent Benedek? Mit jelöl meg a forrás a szerzetesek alapvető feladatát? [GY]

Kalandozó népek a X–XI. században és a Német-római Birodalom kialakulása

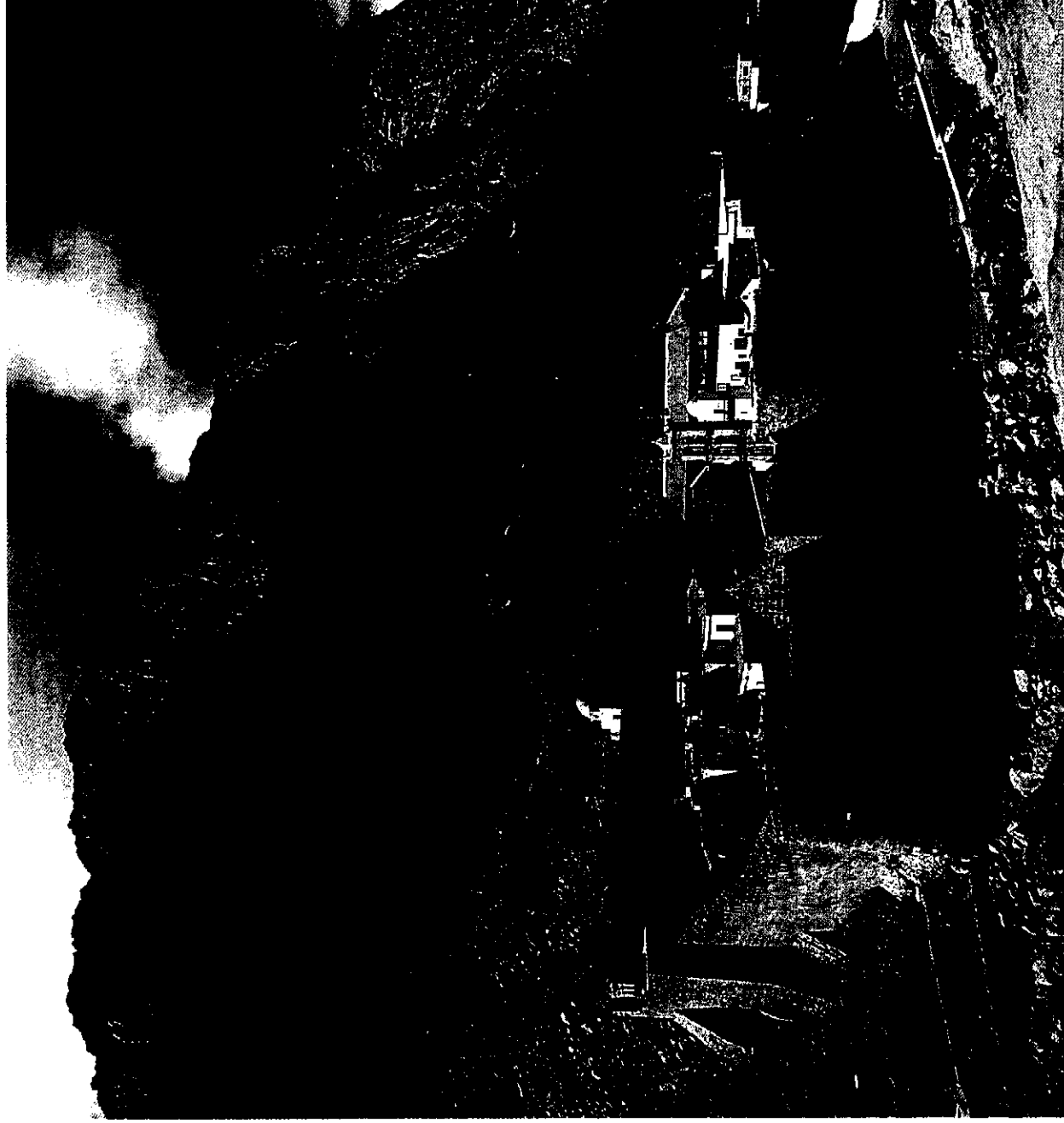
A térkép alapján állapítsa meg, hogy mely népek vettek részt a kalandozásokban! Mely területeket érintették a kalandozások? Miben hasonlítanak a kalandozások az V. századi népvándorlásokhoz, és miben különböznek attól (térben, hatásban stb.)? [SZ]

Viking hajó, melyet a tengerből emeltek ki. Két asszony temetkezési helyéül szolgált, s ezért süllyesztették el

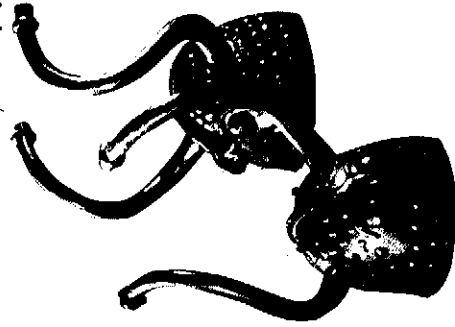
Jellemezze a viking hajó tulajdonságait! Milyen szerepet játszott a tenger a vikingek életében? [F]

Az első kolostort a kietlen Sínai-hegyen élő remeték hozták létre

Nézzén utána a remete szó jelentésének! Jellemezze az épületet abból a szempontból, hogy mennyiben felelt meg a szerzetesi élet követelményeinek! [F]

Normann bronzsiszakok

A kép alapján állapítsa meg, milyen funkciói voltak a sisaknak! [F]

A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM LÉTREJÖTTE

„A normannok ismét dúlni kezdtek, gyilokra és tűzre szomjasan, öldösték és fogságba hurcolták a keresztény népet, szétrombolták a templomokat anélkül, hogy ellenállásra letek volna. A frankok pedig újból ellenállni készültek, de nem nyílt csatára, küzdelemre, hanem a folyóknál erődítményeket emelve, hogy az ellenséget megátolják a hajón vonulásban. Párizs városát Gauzlin püspök erősítette meg. A dőllyfős normannok Párizs elé nyomultak, és mindjárt megtámadtak egy tornyot; remélték, hogy ezt, mivel még nem volt teljesen megerősítve, hamarosan elfoglalhatják. A keresztények azonban férfiasan védtek a tornyot, és a küzdelem reggeltől egészen estig elhúzódott; végül a sötétség vetett véget a harcnak, és a normannok ezen az éjszakára visszatértek a hajókra. Gauzlin püspök és Odo gróf az övéikkel egész éjjel dolgoztak, hogy a tornyot a további harchoz még jobban megerősítsék. Másnap a normannok visszatértek, és megpróbálták a tornyot rohammal bevenni, és ismét egészen napnyugtáig tartott a kemény küzdelem.” (St. Vaast-i évkönyvek)

Miért arattak sikereket a normannok? Hogyan tudták őket megállítani? [SZ]

megművelők rétege, a **jobbágyok**, három társadalmi csoport: a **korábbi rabszolgák**, a **colonusok** és a **szabad germán parasztek összeolvadásával**. (Az egykori Római Birodalom területén kívül a szabad parasztek kerültek jobbágyi függésbe.)

A **jobbágy csak birtokosa (használója) volt földjének**. Am telkét szabadon örökölhette, eladhatta. Emiatt **földje (a jobbágytelek) nagyságának arányában tartozott szolgáltatásokkal a föld tulajdonosának**. Ez lehetett **munkajáradék**, **robot**: a földesúr kezében maradt földek (allódióm vagy majorság) megművelése, szállítás, építkezés stb., lehetett **terményjáradék**: a jobbágytelek termésének egy ré-

ARCHIVUM

Jellemezze a forrás alapján a korabeli birtokközpontot! Gyűjtse össze, hogy milyen gazdasági épületeket említi a forrás! Az ezekben folyó munkáknak mi volt a szerepe a birtok életében? [GY]

1

ÚJ ESZKÖZÖK ÉS MÓDSZEREK

„Asnapum királyi birtokon kőből kitiűnően megépített királyi házat találtunk. Van benne három szoba, és az egész ház erkéllyel van körülvéve, van továbbá még tizenegy kisebb szoba (nők számára) és munkahelyek, alul egy pince, fönt pedig két tornác. A gazdasági udvarban tizenhét más házat találtunk fából, ugyanannyi hozzájuk tartozó raktárhelyiségekkel és egyéb melléképületekkel, mindezek jól voltak megépítve; egy istállót, egy konyhaépületet, egy sütőházat, két magtárat, három csűr; egy sövényvel jól körülkerített udvart kő kapuzással. Milyen erkély is volt, ahonnan a kiosztások történtek. Egy kis udvar hasonlóképpen sövényvel van bekerítve, szabályosan elrendezve, különféle fákkal beültetve.” (Részlet egy Nagy Károly korabeli birtokösszeírásból)

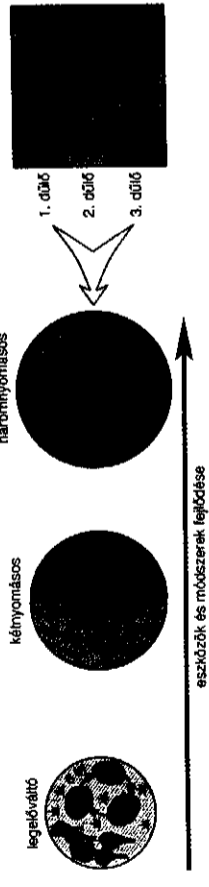

2

3

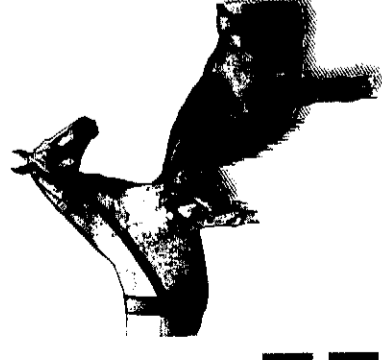
Aratás egy könyvillusztráció és kőben megörökítve

Mi volt a jelentősége a középkorban az aratásnak a mezőgazdasági munkák között? A két forrás alapján mesélje el hogyan végezték ezt a munkát! [SZ]

A megművelhető terület hasznosítása a középkorban

Miért növekednek az ábrán a művelhető terület jelképező körök? Milyen újítások tették lehetővé ezt a fejlődést? Hasonlítsa össze az egyes gazdálkodási módokat! Melyek az alapvető különbségek? Mi a fejlődés lényege? Mit olvashatunk le a háromnyomásos gazdálkodást bemutató kördiagramról, és mit a négyzetes ábráról? Értékelje a két ábrázolási módot (előnyök, hátrányok)! Készítsen négyzetes ábrát a két-nyomásos gazdálkodásról! [F]

4

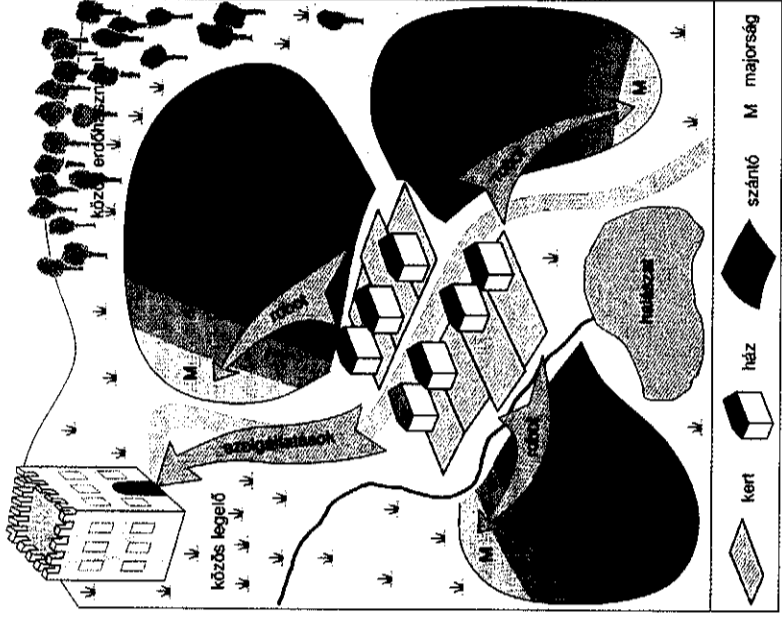
5

A nyakhám és a szütyhám

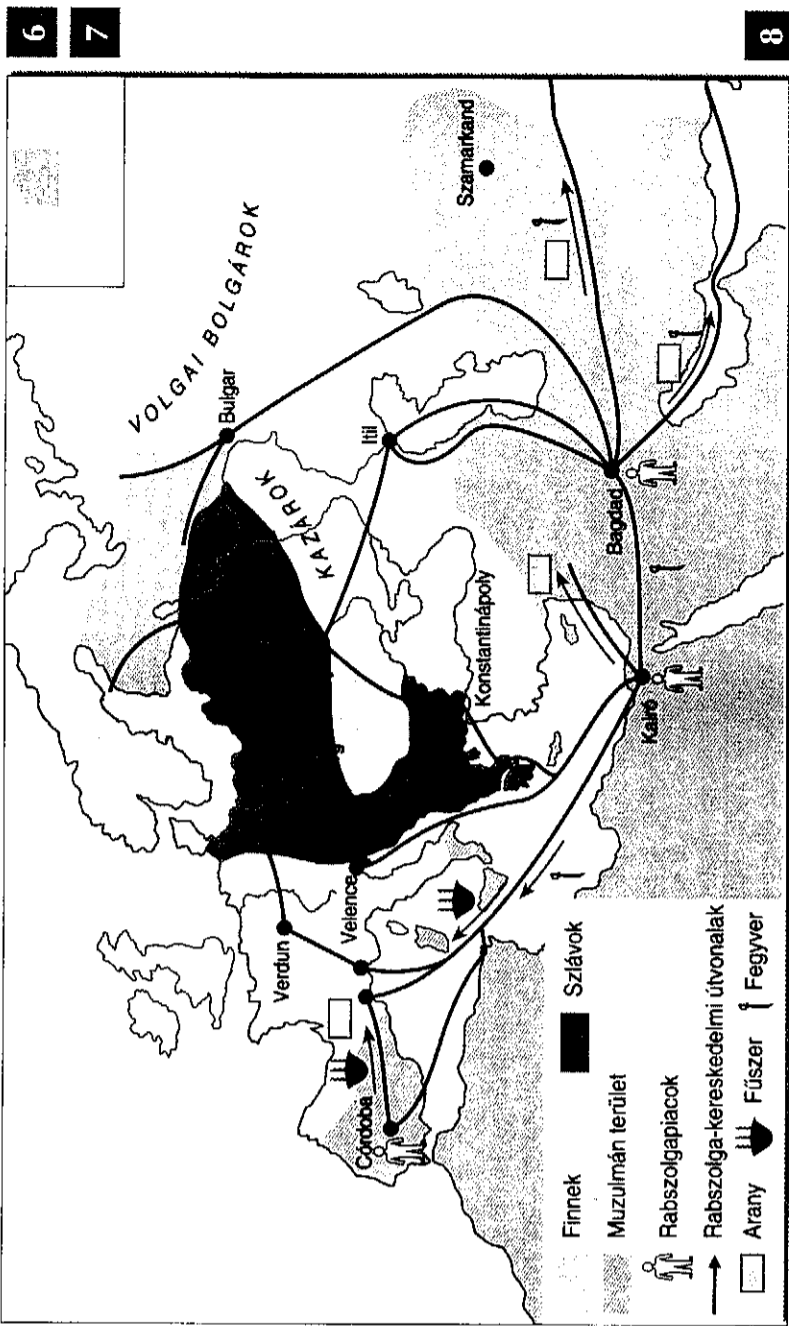
Határozza meg az ábra segítségével a hám fogalmát! Mire volt előnyösebb a szütyhám a nyakhámhoz? Az élet mely területein idézett elő ugrásszerű változást a fogatolás új módja? [F]

Középkori mezőgazdasági munkák ábrázolása egy XV. századi freskón
Rajzolja le a kép alapján a nehézeket! Nevezze meg az eke részt! A korábbi ekeken nem volt csorszlya és kelek. Nézzon utána, mennyiben vált ezekkel hatékonyabbá a szántás! Milyen egyéb eszközöket fedezhet fel a műalkotáson? Vesse össze a képet az ábrákkal! A kép alapján beszéljünk ember és természet kapcsolatáról! [I]

Falu és uradalom a középkorban
Az ábra alapján határozza meg a jobbágytelek és a majorság fogalmát! Mi a kapcsolat közöttük? Hasonlítsa össze a rajzot a földhasznosítás módjait bemutató ábrával! Melyik művelési módot ábrázolja az uradalomról készült rajz? [SZ]

A távolági kereskedelem a kora középkorban

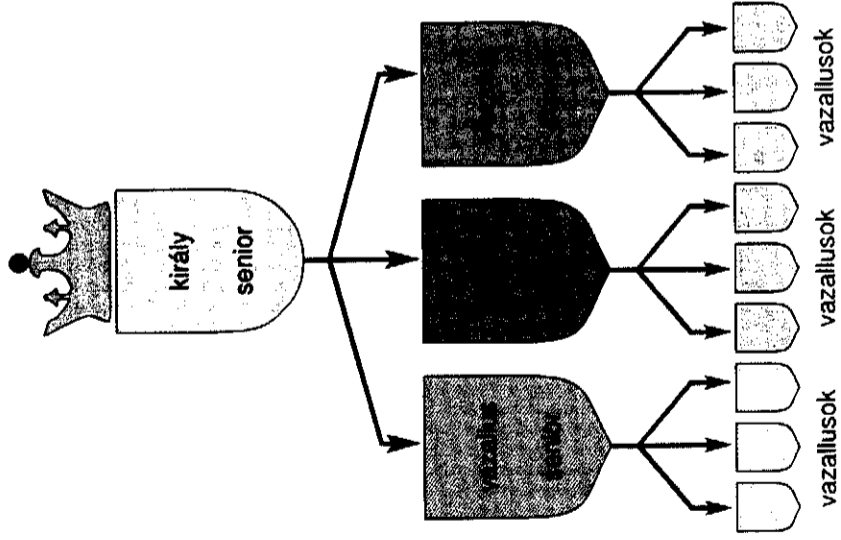
Mennyiben változtak az ókorhoz képest a távolági kereskedelem útvonalai? Milyen árucikkek áramlottak Keletről Nyugat-Európába, és vissza? Jellemezze a Közép-Kelet gazdasági szerepét a korszakban! [SZ]

9 Nevezze meg egy szóval, hogy milyen kötelezettségről szól a forrás! Állapítsa meg, hogy kikre vonatkozott ez a kötelezettség! Kik, és miért tudták ezt egyre nehezebben teljesíteni? Milyen folyamat ismerhető fel a szövegrészletben? [F]

10 Magyarozza el, hogy miért vált szükségessé a hűbéri eskü! Milyen kötelezettségeket vállaltak a hűbéresek? Figyelje meg, mit nem tehetett a hűbéres! Mire követhetett ebből? [F]

ÚJ VILÁGI VEZETŐ RÉTEG „Minden szabad férfi, akinek négy megművelt földje van, akár sajátjaként, akár hűbérur adományaként, szerelje fel magát, és induljon az ellenség ellen, vagy pedig hűbérurával, ha az elindul, vagy a megye grófjával. Akinek pedig sajátjaként három földje van, ahhoz társuljon valaki, akinek egy földje van, és segítse az előbbi, hogy kettejük helyett láthassa el a szolgálatot. Akinek csak két saját földje van, ahhoz egy hasonlóképpen két földdel bíró társuljon, és közülük az egyik menjen az ellenség ellen, a másik meg támogassa. Akinek pedig csak egy saját földje van, ahhoz három, hasonlóképpen egy-egy saját földdel bíró ember társuljon, támogassa őt, aki egyedül induljon el, a segítséget nyújtó másik három pedig maradjon otthon.” (Capitulare Francorum. 808-ból származó királyi utasítás)

„A jelen órától kezdve én, Rajmond, Hercend fia Bernard algrófiót, Reinhard fiát csalárdul el nem hagyom sem abban, ami életére vonatkozik, sem abban, ami testének tagjaira vonatkozik, nem fosztom meg őt életétől, fogságba nem ejtem, és egyetlen férfi, sem pedig egyetlen nő ílyet az én tanácsomra el nem követ ellene. Nem veszem el sem városaidat, sem váraidat, sem hűbérbirtokaidat, amelyeket most bírsz és a jövőben segítségemmel megszerzel (...) és ha bármely férfi vagy asszony azt tenné, én Rajmond, becsületesen és álnokság nélkül segítőd leszek, mihelyt te magad személyesen vagy meghatalmazottaid útján felszólítasz (...)” (XI. századi hűbéri eskü)

„Annak, aki urának hűséget esküszik, a következő hat dolgot kell mindig emlékeztében tartania: sértetlenség, megbízhatóság, becsületesség, hasznosság, könnyedség, lehetőség. Sértetlenség, hogy ura testében kár ne essék. Megbízhatóság, azaz hogy a rábízott titokkal vagy azokkal az intézkedésekkel kapcsolatban, amelyek ura biztonságát szolgálják, hiba ne legyen. Becsületesség, hogy az igazságszolgáltatás terén vagy más ügyekben, melyek becsületét érintik, kára ne essék. Hasznosság, hogy birtokain kár ne érje. Könnyedség vagy lehetőség, azaz a jó dolog, amit ura könnyen megtehetne, őmiatta ne legyen nehezebb, sem az, amit meg lehet tenni, ne váljék lehetetlenné. Méltányos legyen, hogy az, aki hűbéres, ezeket az ártó dolgokat elkerülje, de ezért még nem érdemelje meg a hűbérbirtokot: mert nem elegendő a rossztól tartózkodni, ha nem teszünk jót is. (...) A hűbérur pedig szintén tartozik mindezeket megtenni hűbéresével szemben. Mert ha valaki ezt nem teszi, joggal tekintik hűtlennek és esküszegőnek.” (Fulbert, Chartes püspökének leveléből, 1020)

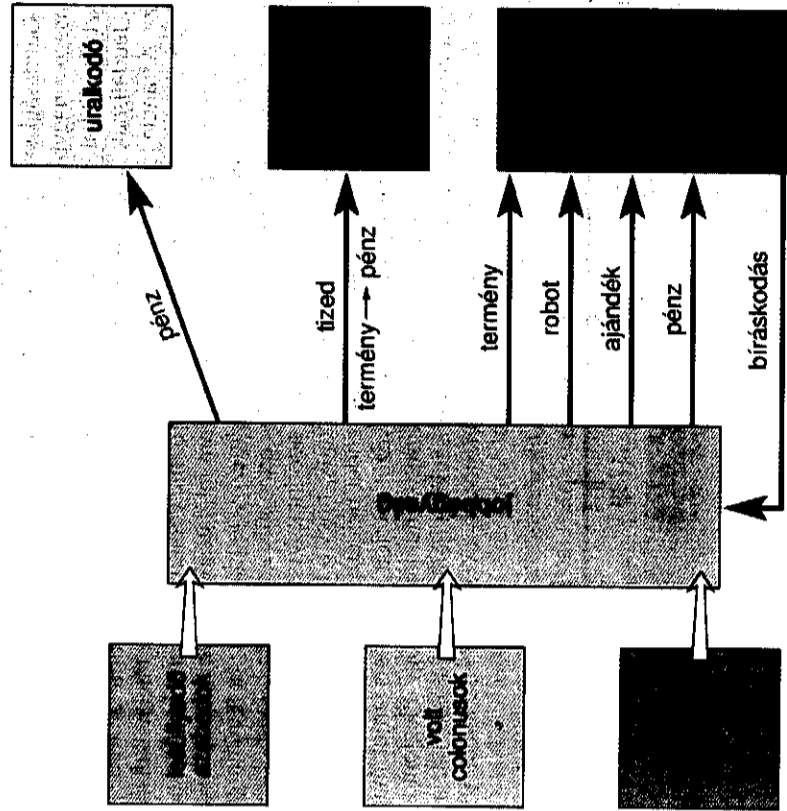
11 A hűbéri lánc Az ábra alapján mesélje el a hűbéri rendszer működését! Háború esetén hogyan vett részt a harokban egy kishűbéres? Melyek voltak a rendszer gyenge pontjai? [SZ]

12 Vegyük számba, és jellemezzük a hűbéres kötelezettségeit! Mi minden kötötte egy máshoz a hűbérest és hűbérurát? [GY]

A JOBBÁGYSÁG KIALKULÁSA „Az én örökös uramnak X-nek Y. Minthogy napoként szükségem szenvedtem, és ide-oda vándoroltam, hogy valami megélhetést keressék, és egyáltalán nem találtam, végül is uraságod kegyes jóindulatához folyamodtam, kérvén, hogy nekem Z nevű helységben precarius [írásban rögzített földbirtoklással] jogon művelésre földet adass; kéresemet uraságod helybenhagyta és eredményre is juttatta úgy, hogy az említett helyen annyi modiusra [ürmérték] való földet, amint kértem, (...) Nekem adni méltóztatott. Ezért ezen oklevél szavaival fogadom, hogy a földdek miatt neked soha semmiféle nehézséget vagy kárt okozni nem fogok, hanem igérem, hogy minden tekintetben a ti hasznotokat munkálom és a nekem nyújtott védelmet szolgálataimmal viszonzni fogom. A dézsmákat pedig ígérem, hogy pénzben vagy természetben, mint a colonusok szokták, évenként beszállítom. Ha pedig erőfőltelemmel megfedrekedném és a jelen oklevélben foglaltakat akár teljes egészében, akár csak kis részben is meg merném szegni, megesküszöm, minden isteni dologra és legdicsőségesebb urunk, X király uralkodására, hogy neked korlátlan hatalmat engedek, hogy engem az említett földdekről előzz, és jogod szerint, mint illik, azokat másnak add. Ebben az oklevélben, mint jelenlevő jelenlétével állapodtam meg, és tettem ígéretet, kezem vonását alul rájegyvezem, és a tőlem megkért tanúkat nagyobb hitelesség okából megerősítésre átadtam.” (VII. századi oklevélminta)

„Asina birtokon, Szent Péter egyháza mellett, a nyilvánosság előtt a jeles Teutbold gróf jelenlétében, én, Berterius szabad elhatározásomból, kényszer és családság nélkül, akaratom szabad birtokában, az igát nyakamra véve, a római törvény szerint Alaviadus és felesége, Ermengardis kezébe adtam magamat, mert a szabad ember személyes állapotát jobbra vagy rosszabbra egyaránt változtat-hatja. E naptól kezdve tehát ti és örökösseitek azt tesztek velem és leszármazóim-mal, amit akartok. Jogotok lesz minket birtokolni, eladni, elajándékozni vagy szabaddá tenni. Ha akár magam, akár gonosz emberek tanácsára szolgálá-totokból ki akarnám vonni magamat, fogságba vethettek engem, és megbüntet-hettek ti, vagy a megbízottaitok, mint minden más szolgát, aki szolgálalapotban született.” (Oklevél a IX. századból)

13 Ismertessük röviden, miről szól az oklevél! Állapítsuk meg, hogy hány személy szerepel az oklevélben, és határozzuk meg rangjukat, társadalmi helyzetüket! Milyen kötelezettségeket rögzít az oklevél, és milyen időtartamra? Jelöljük ki azokat a szövegrészeket, amelyekből következtetni lehet a hűbérségre! Indokoljuk meg a választásunkat! [F]

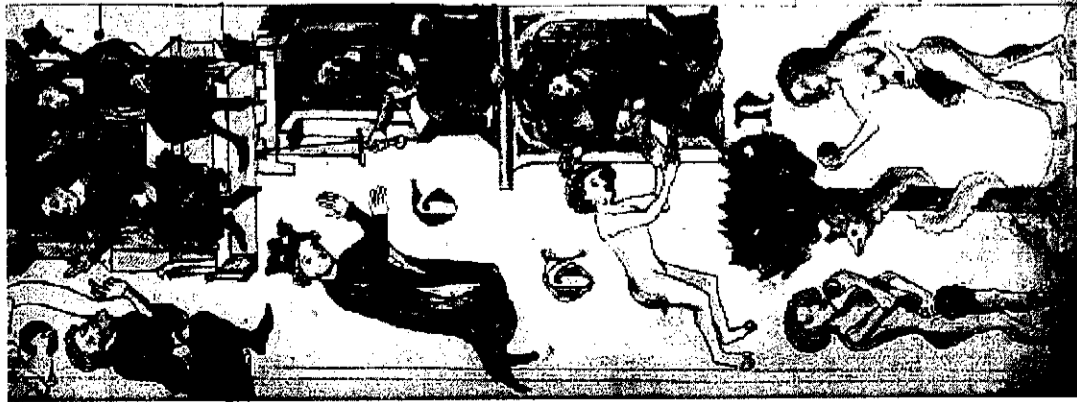

14 A jobbágyság kialakulása és szolgáztatásai

15 Mely rétegekből alakult ki a jobbágyság? Hasonlítsuk össze a jobbágy és a korábbi dolgozó rétegek helyzetét! Kinek, és milyen szolgáztatásokkal tartozott a jobbágy? Időben hogyan változott a szolgáztatások összetétele? Mely tényezők befolyásolták e változást? [GY]

Nézőpontok

A hűbértörök fogalmából, a feudumból alkották később a korszak egyik elnevezését, a feudalizmust, melyet általában középkorral azonos értelemben használunk. Szintén e fogalomból ered a hűbériség elnevezés, amelyet a középkor első szakaszára alkalmazunk. A középkor kifejezés tágabb értelmű, és nem utal a társadalmi viszonyokra. Mennyiben azonosítható a feudalizmus? A kérdés végiggondolása és megvitatása azért nem haszontalan, mert a különböző időszakokból és más fejfogással írt könyvek a feudalizmus fogalmát eltérő jelentéssel használják.

16 A hűbériség ábrázolása a százszónoki krónika illusztrációján (XIII. század)

17 Gyűjtjük ki az illusztráció hűbéri kapcsolatot ábrázoló részleteit! Hogyan érzékelteti a rajzoló, hogy a hűbéri rendet öröktől fogva létezőnek képzeleti el? [F]

18 Elsőként olvassuk el a Magyar Nagylexikon szócikkét a feudalizmusról! Majd ez alapján állapítsuk meg, hogy a két közölt forrásrészlet hogyan értelmezi a feudalizmus fogalmát! [F]

„feudalizmus: általánosságban olyan társadalmi és politikai rendszerek megjelölése, amelyekre »feudális« viszonyok jellemzők. A kifejezés a középkori latin feudum 'hűbértörök' szóból ered, és a francia forradalom (1789) idején publicisztikai fogalomként keletkezett mindazoknak a rendszereknek a jelölésére, amelyek a polgári átalakulást közvetlenül megelőzték (mint Franciaországban az ancien régime). Ma főként két értelemben használatos.

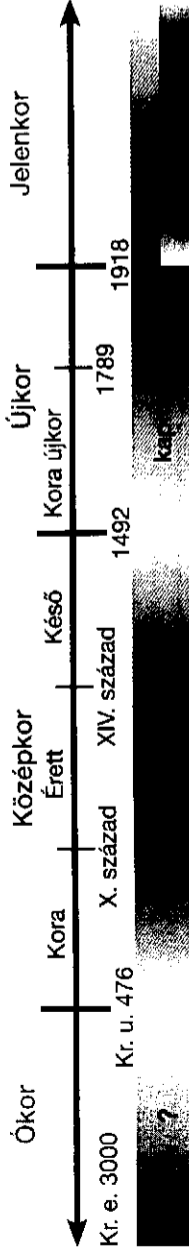
1. A leggyakrabban egy meghatározott korszakra, elsősorban a nyugat-európai középkorra jellemző politikai (és társadalmi) berendezkedés, a hűbériség szinonimája.

2. Egyes történelmi irányzatok értelmezésében minden olyan rendszer gyűjtőneve, amelyre jellemző a földesúri hatalomnak alávetett, járadékot fizető paraszti tömege. (...)» (Magyar Nagylexikon, VII. kötet, 1998)

„feudalizmus: a földesúri földtulajdonon alapuló gazdasági-társadalmi alakulat. Nyugat-Európában a rabszolgatartó társadalom felbomlását követően a 6–8. században, Kelet-Európában a 9–11. században, másuttalában az ősközösséget felváltva különböző időszakokban alakult ki. Két alapvető osztálya a feudális nemesség és az eltérő jogi helyzetű jobbágyosság. (...)» (Általános történelmi fogalomgyűjtemény, 1992)

„A feudális rendszer nem egyéb, mint a közhatalom felaprózódása e hatalomközegei között, akik annak következtében, hogy a földnek egy-egy részét birtokolják, függetlenekké válnak, és a rájuk ruházott hatáskört családi birtokuk egy részének tekintik. Mindent összevéve, a feudalizmus megjelenése Nyugat-Európában a IX. század folyamán nem egyéb, mint annak a ténynek visszahatása a politikai rendszerben, hogy a társadalom visszatért egy tisztán mezőgazdasági civilizációba, ahol a föld a megélhetés egyetlen forrása és a gazdaság egyedüli feltétele. (...) Gazdasági szempontból e civilizáció legzsembeteőbb és legjellegzetesebb jelensége a hűbértörök. (...)»

Azt a politikai rendszert, amely Európában a Karolingok eltűnése után uralkodott, feudálisnak szokás nevezni. Ez az elnevezés a francia forradalomra megy vissza. A francia forradalom a feudalizmus terhére írta különbségétél nélküli mindazokat a jogokat, kiváltságokat, szokásokat és hagyományokat, amelyek a modern állam alkotmányával és a modern társadalom felépítésével ellentétben álltak. Ha azonban ezt a szót pontosan akarjuk értelmezni, feudalizmus és feudális rendszer alatt csak azokat a jogi vonatkozásokat érthetjük, amelyek a hűbértörök vagy a hűbérúr és a vazallus közötti kapcsolatból adódnak. Visszaélünk a nyelvvel, ha a szó tartalmi jelentését oly szélesre kiterjesztjük, hogy a feudalizmus és a feudális rendszer fogalmakba egy egész politikai rendet beleértünk, amelyben a feudális elem teljesen csak egy másodlagos tényezőt alkotott. Ha mégis tartjuk magunkat a szokásos szóhasználathoz, akkor hangsúlyoznunk kell, hogy a legfontosabb következmény és a legjelentősebb karakterisztikum (jellemző sajátosság) az állam felbomlása volt.» (Henri Pirenne francia történész a XX. század első felében)

A történelem szakaszolása

18 Milyen alapon állapítja meg az ábra az egyes történelmi korok határait? Keresünk példát ettől eltérő szakaszolásra, és tájékozódunk annak okait! Mít írunk az ábrába a kérdőjelekre? [F]

35. Bizánc és a szláv népek

A Keletrómai Birodalom válságok és belső átalakulás után a kora középkori Európa jelentős hatalmává vált.

A szláv népek a VI. században rajzoltak szét. A VIII–X. században sorra alapították államaikat. Ennek mindennél fontos állomása volt a kereszténység felvétele.

A nyugati szlávok és a horvátok a latin, míg a keleti és a déli szlávok a keleti kereszténységhez csatlakoztak.

A KÖZEL-KELET GAZDASÁGA Míg Nyugat-Európában visszaesett a gazdaság, addig a Keletrómai Birodalom és a Közel-Kelet megőrizte az ókori fejlettségi szintet. Így a VI–X. század között ismét e térség a világ gazdasági, művészeti és tudományos központja. Virágzását elsősorban a területet érintő, és továbbra is élénk távolsági kereskedelemnek köszönhette. A kereskedelem tovább érte a nagyvárosokat és a pénzgazdálkodást. Így a földművesek termékeiket el tudták adni a városokban. Ennek következtében az állam megadózhatta őket, és továbbra is fenntarhatta a hadsereget, a hivatalnokréteget. Az állam megrendeléseit hozzájárultak a városok fejlődéséhez.

A KELETRÓMAI BIRODALOM Justinianus császár (527–565) még hatékonyabbá tette a központi hivatalokat, és növelte az állami bevételeket. Erős zsoldoseregére támaszkodva megvédelmezte az egyenes Római Birodalom feltámasztását. Időlegesen sikerült is visszafoglalnia Itáliát, Észak-Afrika és Hispánia egy részét. Hadjáratai azonban aláásták a keleti birodalom erejét. Justinianus volt az utolsó latin nyelvben kormányzó császár. Halála után a birodalomban a görög vált a hivatalos nyelvvé. A tehetséges császár elkészítette a római jog gyűjteményes összefoglalását (Corpus Juris Civilis).

A hanyatló birodalom kivédte a Közel-Kelet másik nagyhatalma, az Újperzsa Birodalom (Kr. u. 226–651) támadását, majd a nomád avarok benyomulását. Igaz, a Balkánt egy időre elveszítette.

Az egymás elleni harcban kimerült két közel-keleti nagyhatalom a VII. században az új vallás, az iszlám által egységbe fogott arabok támadása rázta meg (717-ben megostromolták Konstantinápolyt is). Bizánc nagy veszteségek árán (Egyiptom, Palesztina, Fönícia feladása) túlélte az arabok rohamát, és 740-ben csapatai Kis-Ázsiában megállították az arab előretörést.

Az évezred végére a birodalom ismét megerősödött. Egy új, tehetséges uralkodócsalád (a Makedón-dinasztia) ismét meghódította a Balkán-félszigetet. Jelentős belső átalakulás történt, amelynek lényege a középkor jellemző birtokszerkezet és földhasznosítás térhódítása: itt azonban paraszti többsége a császár támogatásával megőrizte szabadságát (adót fizettek és katonáskodtak). A folyamatot a történelmi munkákban névváltozás is jelzi: a Keletrómai Birodalomból Bizánci Birodalom lett.

A SZLÁVOK Az indoeurópai eredetű szlávok óshazája a Kárpátoktól északra, az Oderától a Dnyeperig húzó-

dó erdős vidék. A VI. században megindult a törzsi szervezetben élő szlávok széttrajzása. E mozgások eredményeként a szláv törzsek fejlődése szétvált, s három csoportjuk alakult ki: nyugati, keleti és déli.

NYUGATI SZLÁVOK: Elsőként a morvák hoztak létre tartós államot (IX. század) a Frank Birodalom határterületén, a Morva folyó völgyében. A morva állam fénykorát Svatopluk (870–894) fejedelem alatt élte, aki országával együtt a nyugati keresztény egyházhoz csatlakozott. Hatalmát kiterjesztette a környező szláv területekre: a Cseh-medencére és a Kárpát-medence északnyugati részére. Svatopluk halálát követően fiai között harc indult a hatalomért, s a magyarok és frankok együttes támadása elsöpörte államukat.

A Cseh-medence szláv törzseit a Premysl vezértől származó fejedelmek egyesítették a X. században. Csehország fejedelme (I. Boleszláv) népével együtt a nyugati kereszténységhez csatlakozott. Támogatta az egyházat, mely hatalmának támaszává vált. A cseh egyházszervezet azonban nem tudott függetlenedni a német egyháztól, és évszázadokig a mainzi érsekség alá tartozott.

A Visztula menti szláv törzsek kíséretére támaszkodva a normann Piast vezér nemzetségéből kikerülő fejedelem (Mieszko) fogta össze. 966-ban beengedte Lengyelországba a német hittérítőket, s csatlakozott a nyugati keresztény egyházhoz. Fia, I. (Vitéz) Boleszláv a németekkel szemben sikereket ért el, s 1000-ban Gnieznóban önálló lengyel érsekséget hozott létre. Ennek köszönhetően a lengyel egyház közvetlenül a pápa felügyelete alá került. Bár Boleszláv 1025-ben királlyá koronáztatta magát, a lengyel uralkodók később kénytelenek voltak elismerni a megerősödő német császárok fennhatóságát.

DÉLI SZLÁVOK: Az első szláv államalakulat a Balkánon jött létre, a VII. század végén. Az itt élő szláv törzseket a nomád bolgár törzsek meghódították, s ezzel egységbe vonták. A török eredetű bolgárok létszáma azonban csekély volt, ezért rövid idő alatt teljesen beolvadtak a szláv népességbe. A bolgárok a keleti kereszténységhez csatlakoztak. Cirill és Metód hittérítő munkája révén kialakult a szláv egyházi nyelv és a cirill ábécé. A bolgár állam első fénykora Simeon uralkodása (893–927). Szinte az egész Balkán-félsziget Simeon birodalmához tartozott. Felvette a cári (császári) címet, és már Konstantinápoly elfoglalását tervezte. Halála után azonban belviszály tört ki.

A makedón császárok idején megerősödő Bizánc a XI. század közepére meghódította Bulgáriát.

Az Adria és a Száva közötti hegyes, erdős vidéken telepedtek le a VII. században a horvátok. Először az avarok alattvalói voltak, ebből a korból származik a bán méltóságnév (Baján avar vezér nevéből). A horvátok frank hatásra a nyugati kereszténységhez csatlakoztak, s ezzel bekerültek a nyugati kultúrkör vonzásszába. A X. században a pápaságra támaszkodva hozták létre államukat.

KELETI SZLÁVOK: A Kelet-Európa erdős vidékein élő szláv törzsek még korszakunkban is halászó-vadászó népek. Megszervezésükben fontos szerepet játszottak a folyók (Dnyeper, Don, Volga) mentén kereskedő és kalózkodó normannok, akiket itt varégnak neveztek. A varégek telepei (Kijev, Novgorod) képezték a keleti szláv államok magvait.

Az egész térséget a novgorodi varég Rurik-család egyesítette (Oleg, 879-912). Az új orosz állam központja Kijev lett (Kijevi Rusz). A Kijevi Fejedelemség a Kelet-Európa jelentős hatalmává emelkedett. Az államhatalom megszilárdításában nagy szerepet játszott a kereszténység felvétele. Fejedelmük (Vlagyimir, 980-1015) bizánci hercegnőt vett feleségül, és népével együtt a keleti egyházhoz csatlakozott. Így a kijevi államban a szláv nyelvű liturgia (szertartásrend) terjedt el.

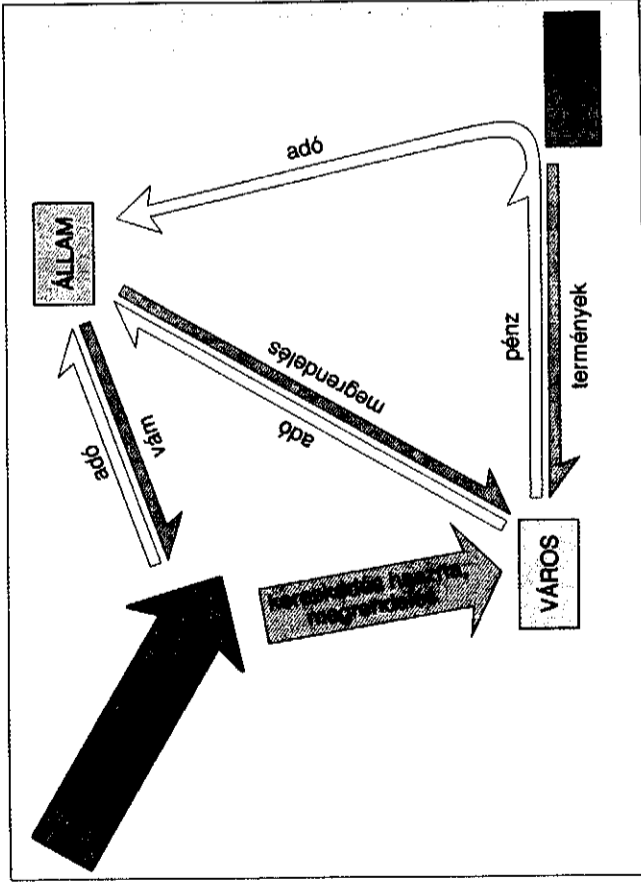
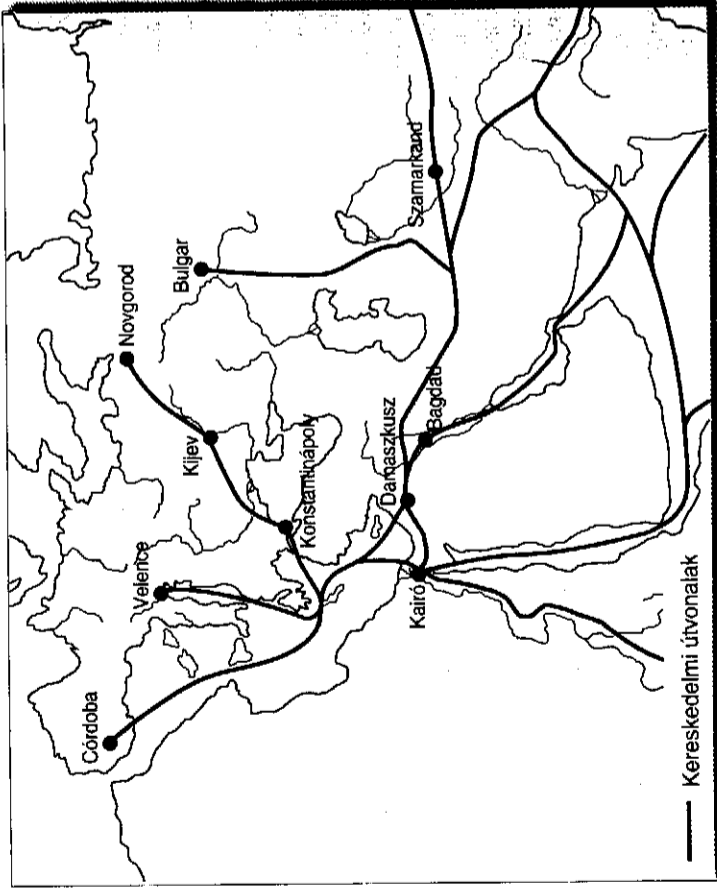
ARCHIVUM

A KÖZEL-KELETI GAZDASÁGA

A Közel-Kelet elhelyezkedése a távolsági kereskedelemben

A térkép alapján állapítsa meg, milyen szerepet játszott a Közel-Kelet a világkereskedelemben! Minek köszönhető ezt a szerepét? Milyen hatással volt a kereskedelem a térség gazdaságára? Vesse össze az ábra és a térkép alapján levonható következtetéseket! [F]

A Közel-Kelet gazdaságának működése

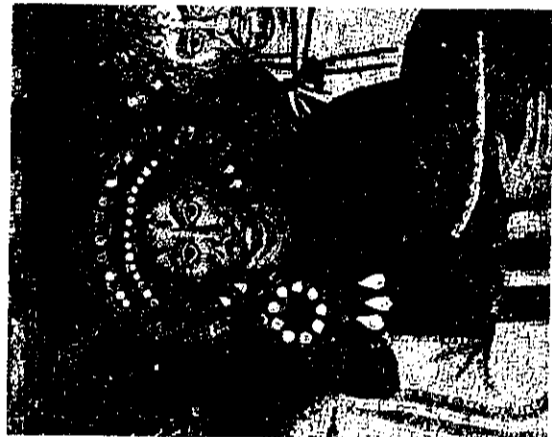
Elemmezze az ábrát! Induljon el a gazdaság négy tényezőjének (világkereskedelem, állam, város, paraszt) egyikétől, és kövesse nyomon a folyamatokat! A térségben mely tényezők tartották életben a pénzgazdálkodást?

[F]

A KELETROMAI BIRODALOM

„Akkoriban pedig, amikor az aithiopszok [etiópok] között Hellsztheiosz (...) uralkodott, Justinianus császár Julianust küldte el követként, és arra kérte, hogy azonos hitbéli meggyőződésük miatt [az etiópok is keresztények] támogassák a perzsákkal harcoló rómaiakat. Az aithiopszok azzal, hogy az indiaiaktól átveszik és a rómaiaknak eladják a nyers selymet, egyrészt maguk nagy pénzüsszeg uraivá lehetnek, másrészt pedig hozzásegíthetik a rómaiakat ahhoz, hogy ezek ne legyenek kénytelenek pénzüket az ellenségnek átadni.” (Prokópiosz, VI. század)

A császárméhoz azonban még a főhivatalnokok sem jutottak be, legfőképpen hosszú várakozás és többszöri kísérlet után. Ott előszobázott nála mindig mindig egyik, akár a várakozó rabszolgá, egy szűk és fojtó levegőjű helyiségben, időtlen ideig. Kiszámíthatatlan kockázat lett volna ugyanis egy főhivatalnok számára, ha távol marad. (...) Aztán nagy nehezen, több nap után szóltották néhányukat; beléptek, épp csak hogy leborultak előtte, és ajkukkal érintették jobb és bal lábfejét, s máris nagy rettegve a lehető leggyorsabban távoztak. Az ő engedélye nélkül ugyanis nem volt szabad megszólalniuk vagy valamit kérniük. Szolgalelkűség lett úrrá a birodalomban (...)” (Prokópiosz Justinianus feleségéről, Theodorá császárnőről, VI. század)

Justinianus császár, aki megkísérelte a Római Birodalom föltámasztását

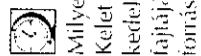
Keressen magyarázatot az atlasz alapján arra, miért található ez a mozaik Ravennában! Kik állnak az uralkodó mellett? Mely társadalmi csoportokra követhet ebből? Miben tér el a ravennai uralkodóábrázolás a vezető politikuskor (görög és római) ábrázolásaitól? [F]

Görögűz alkalmazása tengeri ütközetben.

Az otthagatlan tűz bevetésével állították meg az arabokat Bizánc falainál

A kép alapján mesélje el a jelenetet! Mennyiben valósághű az ábrázolás? Nézzon utána, hogy milyen anyagokból állt a görögűz! Hogyan juthattak hozzá ezekhez az összetevőkhöz a görögök? [GY]

Mit kért Justinianus az etiópoktól? Mi volt a célja? Milyen szerepet játszott a Közel-Kelet életében a távolsági kereskedelem? A kereskedelem mely felelőseit képviselik az etiópok a forrásban? [F]

3

Jellemzők a bizánci udvar légkörét! A forrás alapján határozzuk meg a bizánci udvarban szokásos magatartást jelölő bizantinizmus fogalmát! Nézzünk utána egy értelmező szótárban a fogalomnak, s keressük meg a kifejezésnek a forrásban nem szereplő jellemzőit! Milyen hatással lehetett a birodalom kormányzására a leírt légkör? [SZ]

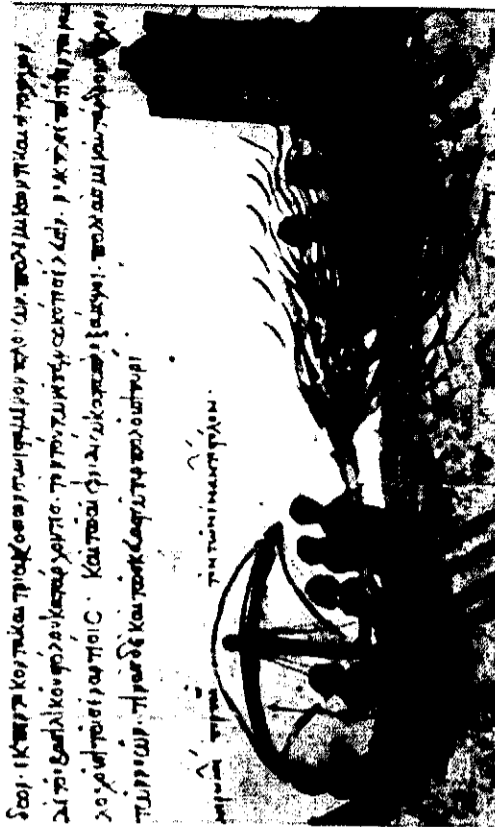
5

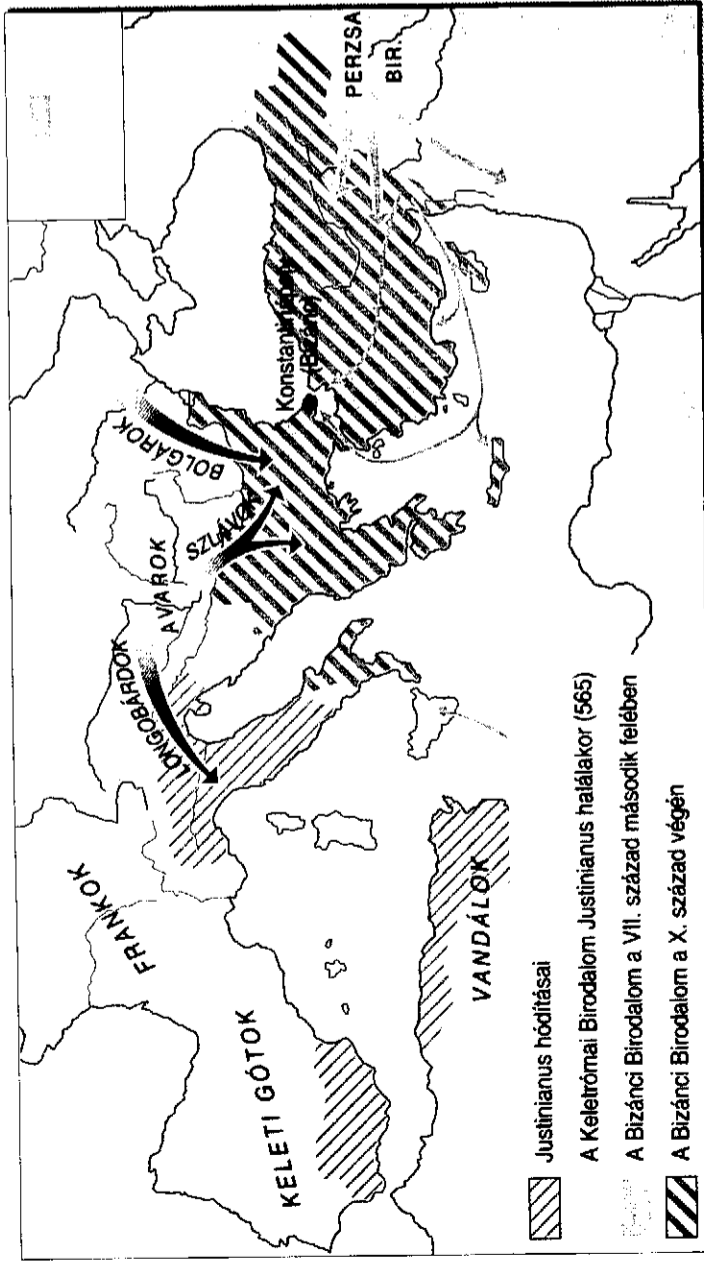
Bizánc hatalmas (336 oszlopos) föld alatti vizitrozója egy XIX. századi angol metszeten. Justinianus építtette

6

Állapítsa meg, milyen stílusú oszlopok tartják a boltzatokat! Az építmény alapján milyen képet lehet alkotni a Justinianus kori Bizáncról? [F]

7

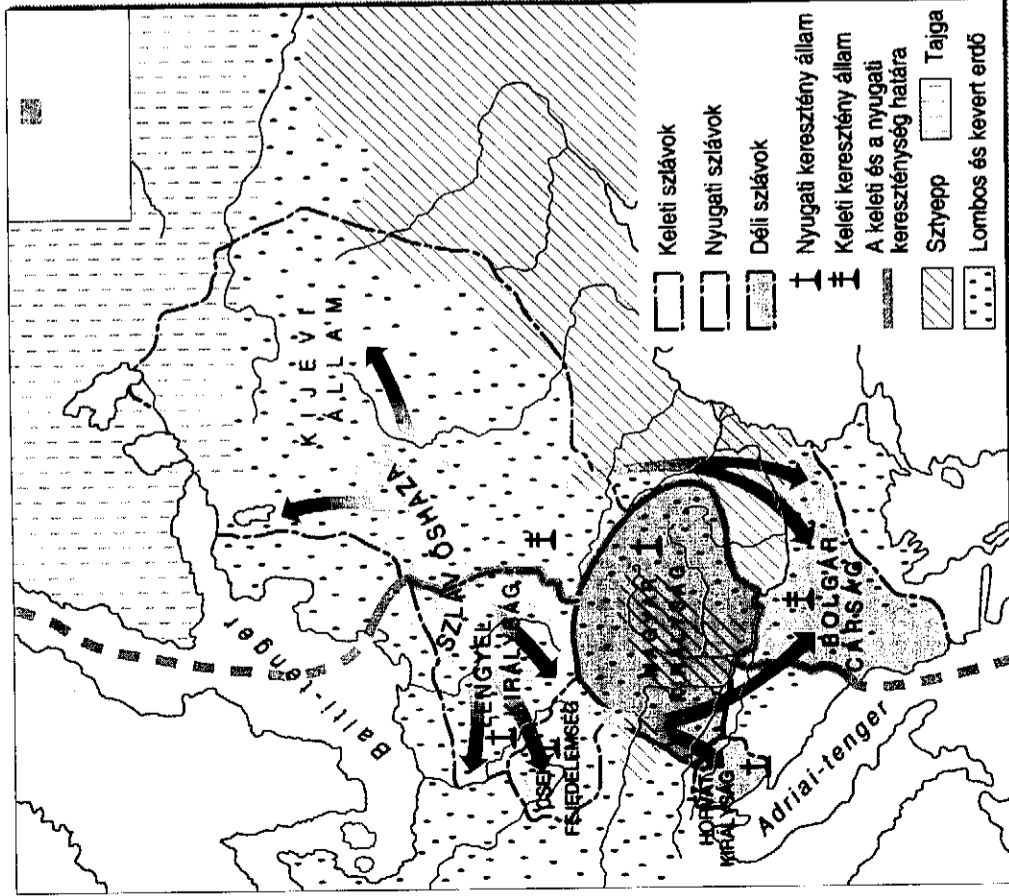

8

A Bizánci Birodalom a kora középkorban

Ismeresse hogyan változott a birodalom területe! Tárja föl a változások okait! Jellemezze a Bizánci Birodalom helyét a XI. századi Európában! [F]

9

A szlávok széttelepülése

Határozzuk meg a térkép alapján a szláv őshaza területét! Mely irányokba vándoroltak szét a szláv törzsek a VI. században? Hasonlítsa össze a szlávok széttelepülését a korábban megismert népeségmozgásokkal (különbségek, hasonlóságok, földrajzi és politikai helyzet stb.)! Milyen kapcsolatot mutatható ki a földrajzi környezet és a szláv vándorlás iránya között? Következtesse ebből a szláv népek életmódjára! [F]

Mely országok jöttek létre a VI.-X. század között a térségben? Állapítsa meg a tankönyv felekezeti térképe alapján (178. oldal) azt, hogy melyek a nyugati és melyek a keleti keresztény államok! Milyen hatásai voltak a vallási hovatartozásnak a politikai és társadalmi fejlődésre? Keressen a tankönyvi szöveg alapján közös és eltérő vonásokat az új államok kialakulásának történetében! [SZ]

„Ezeken a népeken, a szlavonokon és antokon [szlávok] nem egy ember uralkodik, hanem régtől fogva népuralomban élnek, és ezért mind szerencsés, mind nehéz dolgukat közösen intézik. Ennél a két említett barbár népnél minden szokás, az életnek úgyszólván minden megnyilvánulása hasonló. Mert azt tartják, hogy az isten, a villám létrehozója, egymaga ura mindennek. Bikkákat és mindenféle áldozati barmokat áldoznak neki. A végzetet azonban nem ismerik, s egyébként sem gondolják, hogy az emberek életére valamiféle befolyással lenne, hanem ha a halál szinte már a sarkukban van, vagy betegségbe esnek, vagy háborús veszedelmbe sodródniak, megfogadják, hogy ha megmenekülnek, legelő áldozatot mutatnak be életük fejében az istennek. Ha megmenekültek, valóban be is mutatják azt az áldozatot, amelyet megfogadtak, s meggyőződésük, hogy megmenekülésüket ezen az áldozaton vásárolták meg. Mindazonáltal folyókat, nimfákat és némely más szellemet is tisztelnek, ezek közül valamennyinek áldoznak is, és jóslásaikat is áldozataik közben végzik. Nyomorúságos kunyhókban laknak, egymástól nagy távolságra tanyáznak, s így is mindnyájan igen sokszor változtatják lakóhelyüket.” (Prokópiosz bizánci történetíró)

„Van pedig neki [Mieszko fejedelemnek] 3000 kísérelője, ezek katonák, akikből egy század annyit ér, mint más katonákból tíz század. Ezek fölre kapják a ruhát, a lovat, a fegyvert és mindazt, amire szükségük van. Amikor pedig valamelyiküknek gyereke születik, akkor Mieszko a gyermek számára tartást utal ki, függetlenül attól, hogy a gyermek fiú-e vagy leány. És amikor a gyermek nagykorú lesz, kiházasítja és megfizeti érte a jegyajándékot a menyasszony apjának (...). A házasság a fejedelem kívánsága szerint és nem szabad akarattukból történik. A fejedelem gondoskodik kiadásairól, és megérti a házassági költségeket. Alattvalóval szemben gondos atyáként viselkedik.” (Ibrahím ibn Jakub leírása)

„Amikor a szlávok fejedelmükkel együtt megkeresztelkedtek, Rasztiszláv, Szyjtopolk és Kocel e szavakkal fordultak Mihály császárhoz: »Országunk megkeresztelkedett, de nincs mesterünk, hogy prédikáljon nekünk, tanítson bennünket, és magyarázza a szent könyveket. Nem értjük sem a görög, sem a latin nyelvet, a szent könyvek értelmét és erejét. Küldj hát hozzánk olyan mestereket, akik meg tudják magyarázni nekünk a szent könyvek betűjét és szellemét.« Ezt hallva Mihály császár összegyűjtötte bölcsseit, és elismételte előttük a szláv fejedelmek szavait; és a bölcsök ezt mondták: »Van Thesszalonikában egy Leó nevű férfi, ennek fia jól tudja a szláv nyelvet, két fia [Cirill és Metód] járatos a tudományokban... Ezek megérkezve megalkották a szláv ábécé betűit, és lefordították az Apostolok cselekedeteit meg az Evangéliumot.« (Az ún. orosz őskrónikából)

πρασμοε ησσελενε ηπρο σα βαββα ρεπιπεροσδσβαρβαβα

Vlagyimir megkeresztelkedése (988). Vlagyimir ezután házasságot kötött egy bizánci hercegnővel. Mi volt a bel- és a külpolitikai jelentősége Vlagyimir megkeresztelkedésének? A kép alapján mesélje el a szertartást! Keressen a tankönyvben keresztelést ábrázoló képeket, és hasonlítsa össze ezeket! [F]

10 Állapítsa meg, hogy milyen jellegű társadalom képe bon-takozik ki a leírásból! Mi jellemzi az ősi szláv hitvilágot? Hogyan viszonyul a szerző a szlávokhoz? Mi alapján következtethetünk álláspontjára? [F]

11 Milyen a viszony a fejedelem és a kísérete között? Hasonlítsa össze ezt a hűbéri függéssel! Hogyan lehetséges, hogy a lengyel történelemtől egy arab forrásból szerezhettünk ismereteket? [F]

12 Foglalja össze röviden a forrás által bemutatott eseménytörténetet! Minek a megszületéséről számol be a krónika? Miért hajlott a császár a szláv fejedelmek kérésének teljesítésére az anyanyelvi igehirdetésen túl? Indokolja választát a forrás szövegével! [SZ]

13 A cirill betűs szöveg kinagyítása a képről

14 Miért a cirill ábécé terjedt el a kijevi államban? Mely nyelvből fejlődött ki a cirill ábécé? [SZ]

Nézőpontok

A Kárpát-medencében, az egykori történelmi Magyarország területén élő népek történetírása sok ponton egymástól eltérő nézeteket vall, másképp értékel folyamatokat, jelenségeket. Így van, sőt fokozottan igaz ez a térség kora középkori történelme esetében. A kutatást rendkívüli mértékben megnehezíti, hogy viszonylag kevés forrás maradt ránk. Így a különféle történetírók munkái a gyér forrásanyagot fellelésekkel egészítik ki, rendszerbe ágyazzák, ám éppen emiatt egymástól eltérő eredményekre juthatnak. A vitatott kérdéseknek politikai vonatkozásai is vannak, és mivel összefüggnek az itt élő népek nemzetzetudatával, sérelmeket okozhatnak minden oldalon.

A korszak történeti problémáinak megoldásához rövid kitérőt kell tennünk az újkorba. A mai értelemben vett nemzet és nemzetzetudat kialakulása a XVIII. század vége és a XIX. század közepe között zajlott le Európában, vagyis ekkortól vált döntővé a nemzethez való tartozás érzése. Közép-Európában a sajátos történelmi fejlődés következtében (soknemzetiségű birodalmak, a függetlenség hiánya) e folyamatban fontos szerepet kapott a történelmi múlt. A megszűnt nemzetek önbizalma a hiányzó államiság és a gazdasági fejlettség helyett a dicső múltból táplálkozott. Ha ilyen nem létezett, megálmodták azt. A múltra vonatkozó különféle elméletek segítségével adtak a születő nemzetzetudat megerősítéséhez.

A források segítségével tárjuk fel, melyek a vitatott pontok a Kárpát-medencében élő népek kora középkori történelmében! Keressük meg az ellentétes értékelések jellemző vonásait, és tárjuk fel ezek okait! [F]

SZEMELVÉNYEK MAGYAR TÖRTÉNESEKTŐL:

„Megjegyzendő, hogy a ma a Kárpát-medencében élő népek egyike sem vezethető vissza a 895-öt megelőző időre, az európai népek kiformalódása ezt követően vette kezdetét, s a néppé válás folyamatában a X. századtól létrejövő politikai kereteknek volt döntő szerepe.

Az a felismerés, hogy Európa etnikai képe a középkorban az uralmi központok katonai kísérete (...) által létrehozott államokban formálódott ki, még kevéssé hatotta át a szaktudományokat, és a különböző tudományok művelői a ma élő népeket kevesebb történelmi vonatkozással szemléltek, mint ahogy az a múlt században történt. A nemzetük múltját vizsgáló történészek zöme (...) nem tud szabadulni a gondolatától, hogy a kora középkort ábrázoló térképeken a lengyelek, oroszok, szlovákok, románok, bolgárok, horvátok, osztrák-bajorok többnyire mai területük birtokosaiként szerepelnek, ugyanakkor a forrásokban említett, de az etnikai integrálódás során eltűnt fehér horvátok, dunai szlovének, karantánok és számos kisebb törzs alig fordul elő, a sztyeppei népek pedig a minimális területre összeszorítva jelennek meg. A középkor azonban a nyelv nemzeti modern fogalmát nem ismerte. A több törzset összefogó közösségek szükségyszerűen heterogén alakulatok voltak, nemzetek feletti »szupranacionális« intízményekkel.” (Györfy György: *István király és műve*, 1977)

„A Pribina-féle Nyitrai Fejedelemség – bár minden bizonnyal az előző évszázadok során kialakult törzsek közötti szláv együttműködésre és hierarchiára épült, és területe is több szláv törzs közös szállásterületét foglalta magába – valójában egy olyan protofeudális [ősféudális] képződmény volt, amelyben a fejedelmi hatalom jórészt a fejedelem katonai erejére, a törzsek között kötött alkalmi szövetségre, a hívségre, járó részleges függetlenségre épülhetett.

Mindebből következik, hogy a nyitrai szláv fejedelemség – kivált a keresztény hitre való áttérést megelőző időkből – aligha volt területileg, közigazgatásilag pontosan körülhatárolható »állam«. A szlovák etnogenezis szempontjából fontos, törzsek fölötti etnikai fejlődés alapjainak megteremtése kétségkívül ebben a periódusban kezdődhetett el, még ha az állandó bel- és külviszályok, valamint Pribina 833-ban történő elűzése és a Mojmir-féle morva dinasztia hatalomátvétele miatt ez a folyamat meglehetősen nehezen bontakozott ki.” (Szarka László: *A szlovák történet*)

SZEMELVÉNYEK SZLOVÁK TÖRTÉNESEKTŐL:

„(...) e nélkül a megkülönböztető alap nélkül, melyet már a Pribina-féle fejedelemség megteremtett, semmiképpen sem tudnánk megmagyarázni és megvilágítani annak a szlovák etnikai sajátosságának a keletkezését és fejlődését, ami a szlovák nemzet kialakulásának bázisát jelentette.” (Kucera: *Historický casopis*, 1985)

„A Nagymorva Birodalom a Frank Birodalom oldalára állt, mint egyenlő az egyenlővel, és olyan helyzetre tett szert, amelyet a magyar és a lengyel állam csak száz évvel később, a cseh állam pedig csak a 14. században ért el. A morva fejedelmek így módon a többi európai uralkodóval egyenrangúvá váltak.” (Kucera: *Velká Morava*, Bratislava, 1985)

„Éppen ez a kor volt az, amely a szlovákok nemzeti-történelmi fejlődésének olyan szilárd alapjait rakta le, hogy hosszú, csaknem ezer évig tartó jog nélküli helyzetük a soknemzetiségű magyar állam keretei közt sem tudta ezeket az alapokat kikezdeni, hiszen ezekre építkezve alakult ki a feudális, majd pedig az újkori polgári szlovák nemzet is.” (Kucera: *Historický casopis*, 1985)

36. Az iszlám megjelenése és térhódítása

Az iszlámot Mohamed a zsidó, a keresztény és a pogány arab hitvilágból alakította ki. Egyistenhívő vallás, de nem alakult ki bonyolult hittana és erős papi szervezete.

Az iszlám egyesítette az arab törzseket, így lehetővé tette a hódításokat: a Közel-Keleten kialakult hatalmi őr az arabok töltötték ki.

A hódításokkal párhuzamosan kialakult az arab állam, melynek élén a korlátlan hatalmú kalifa állt, aki a szolgálati birtokokkal rendelkező földbirtokos arisztokráciára támaszkodott.

Az iszlám magába olvasztotta a Közel-Kelet kultúráját, ezáltal a későbbiekben az antik műveltség egyik közvetítőjévé válhatott.

AZ ISZLÁM KIALAKULÁSA Az Arab-félsziget jelentős részét nomád arabok (beduinok) lakták. A beduin törzsek a száraz, sivatos területeken egymás ellen harcoltak az életet adó vizért, az oázisok legelőért és az állatállományért. A Tömjenút mentén virágzó kereskedővárosok jöttek létre. Közülük a legjelentősebb Mekka, amely egy új vallás, az iszlám bölcsőjévé vált. A város ősi zarándokhely volt: itt őrizték egy kocka alakú épületben (Kába) a Fekete Kővet – ez egy meteoritdarab, amelynek a pogány arabok isteni erőt tulajdonítottak.

Mekkaiban élt a tevehajcsárból házassága révén kereskedőre vált Mohamed (kb. 570–632), aki látomásai hatására új tanokkal lépett fel. Azt hirdette, hogy Isten (Allah), Gábrriel arkangyal útján kinyilatkozta számára igazságait, parancsait. Elgondolásai az arab hagyományok mellett jelentős részben az utazásai során megismert zsidó és keresztény vallásra épültek.

Mohamed a végfélétről beszélt és az egyetlen Isten (Allah) hatalmáról. (Az iszlám jelentése: teljes meghódolás, engedelmisség Istennek.) Ostorozta a kapzsi kereskedőket, az uzorát, és isteni parancsként hirdette az elesettek gyámolítását. Tanításában központi szerepet kap az egység gondolata: az egy istenben való hit közössége fontosabb a vérségi köteleknél, ezért a törzsi ellentéteket be kell szüntetni. Mohamedet a szegények támogatták, a kereskedők azonban elűzték Mekkából. Egy közeli városban, melyet később Medinának (Medinat-al-Nabi = a próféta városa) neveztek el, menedékre és támogatásra tárt. A Mekkából való kivonulását, a hidzsra éve (622), vált a mohamedán időszámítás kezdetévé. Medinában megerősödött az új hit. Mohamed rövidesen ki-egyezett a mekkai kereskedőkkel, és miután vallási előírásá tette a Kába tiszteletét (ez a világ közepe és első szent helye) és a mekkai zarándoklatot, visszatért a városba.

A TANOK Az iszlám hittételei szent könyvében, a Koránban (hirdetés, zsoltosmázás) kerültek kifejtésre. Szövegét Mohamed tanítványai közvetlenül mes-terük halála után jegyezték le. Az iszlám lényege a szigorú monoteizmus. Istenképe egyszerűbb, mint a keresztényeké: nincs Szentháromság. (Ugyanakkor Jézust, Mária fiát, a próféták egyikének ismeri el.) A Korán alapján a hívó muszlimnak a következő öt parancsot szerint kell élnie:

1. Allahban, az egyetlen istenben, s prófétájában, Mohamedben való hit.
2. Napi ötszöri ima a szent város, Mekka felé fordulva. Ezt rituális mosakodás előzi meg.
3. Kötelező alamiznaosztás a szegények támogatására.
4. A Ramadan havi böjt betartása, mikor napkelte napnyugtáig tilos enni és inni.
5. Minden igazhíttű életében legalább egyszer zarándokoljon el a szent városba, Mekkába.

Az iszlám még számos, a mindennapi életet szabályozó előírást tartalmaz: ilyen pl. a sertés és a szeszes italok fogyasztásának tilalma, a többneveltség korlátozása (csak négy feleséget engedélyez). Fontos előírás a hit terjesztése minden eszközzel, így erőszakkal is. Ez a szent háború, a dzsiháid. A harcosokat lelkesítette, hogy a dzsiháid során elesettek azonnal a Paradicsomba (a túlvilág, a végső és tökéletes boldogság helyszíne) kerülnek.

Az iszlámnak nem alakult ki bonyolult hittana. Ezért a papságnak nincs olyan kitértetett szerepe a vallási életben, mint például a keresztényeknél, nem közev-tít Isten és az emberek között, a pap (imám) csupán vezeti a közös imát. Ugyanakkor a moszlim világban az élet szinte minden megnyilvánulását szabályozta a vallás. Az iszlám összeolvadt államhatalommal is: Mohamed utódai, a kalifák (jelentése: helyettes) egy személyben vallási és állami vezetők. Nem voltak külön világi törvények, a bírók (kádik) a Korán alapján ítélték.

AZ ARAB BIRODALOM Az iszlám egyesítette a korábban egymással harcoló arab törzseket. Óriási erőt szabadított fel, mely a dzsiháid nevében a Közel-Keletre rontott, és rövid idő alatt elfoglalta. A sikerhez hozzájárult az is, hogy a térség két nagyhatalma, Bizánc és az Újperza Birodalom a VI. század első felének egymás elleni harcaiban kimerült. A terület érett gyümölcsként hullott az arabok kezébe. Gyors térhódításukat elősegítette az agyonadózott tömegek elégedetlensége, ők szinte szabadítónak tekintették az arabokat és a városok önként nyitották meg kapuikat.

Alig egy évszázad alatt létrejött a Hispániától Indiáig terjedő Arab Birodalom. A VII. század végére az Omajjád-dinasztia hadai keleten már az Indus völgyé- ben jártak. Közép-Azsiában behódolt Szamarkand, a

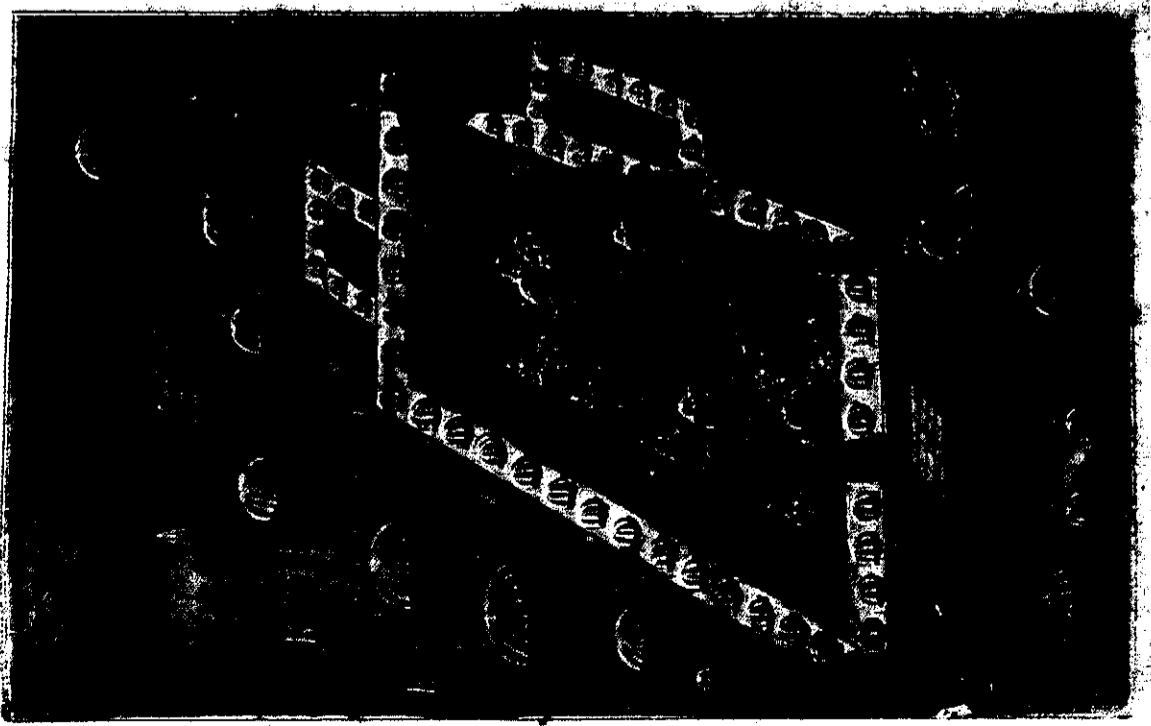
Selyemút menti gazdag kereskedőváros. Nyugaton Tarik vezér 711-ben átkelt a Gibraltári-szoroson (Cebe) al Tarik = Tarik sziklája), és Hispánia nagy része az arabok fennhatósága alá került. **Az arab előretörést a frankok (Poitiers, 732) és Bizánc (740) állították meg,** megmentve ezzel a keresztény Európát.

A **kalifák despotikus uralkodókká váltak**, akik megközelíthetetlenek voltak hatalmas palotáikban. Az arab katonai vezető réteg földbirtokos arisztokráciává alakult. Igaz a kalifák elvben minden föld birtokosai lettek, s így akár a birtokaikat is elvehették. **A szolgálati birtokok rendszere biztosította a központi hatalom erejét.** A földeket szabadok és részben rabszolgák művelték meg. A városok fennmaradtak, sőt virágzásnak indultak, miután a **közvetítő kereskedelem** jelentős része az arabok kezébe került.

A VIII. század közepétől (az Abbászida-dinasztia idején) virágzó korszak kezdődött. A hatalmas birodalomban fellendült a kereskedelem, a **Kelet városai**

ARCHIVUM

1
2

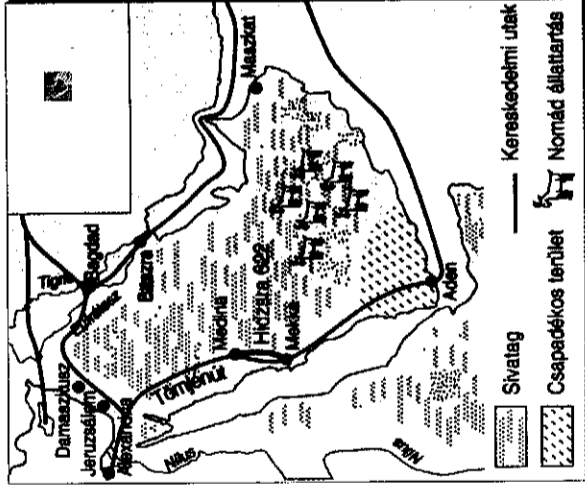

ismét **mesés gazdagágúkkal** kápráztatták el az idegeneket. Rendkívül **fejlett volt a kézműipar**, egy-egy város sajátos termékei messzi vidékekre eljuttattak (pl. Damaszkusz: damaszkuszi acél, Córdoba: kordován csizma, Moszul: muszlin szövet).

AZ ARAB KULTÚRA. Az iszlám türelmes volt más kultúrákkal szemben. Arab fordítás készült az ókori görög-római (antik), a zsidó és más keleti kultúrák alkotásából. Ezek hatása eredményezte az arab tudományosság fellendülését a csillagászatban, a kémiában (alkímia, elixír) és a matematikában (algebra). **Az arab kultúra megőrizte az antik műveltséget, és később közvetítette az ismét felemelkedő Európa felé.**

A hatalmas birodalom **kereskedői bejárták a világot** Kínától Afrika közepéig. Néhányan feljegyzéseket készítettek, jelentősen gyarapítva ezzel a földrajzi ismereteket. Így válhattak az arab tudósok művei a magyar őstörténet forrásaivá is.

AZ ISZLÁM KIALAKULÁSA

Az Arab-félsziget a VII. században

Milyen földrajzi viszonyok között éltek az arab törzsek? Mi volt az általuk lakott területek gazdasági és politikai jelentősége? Mely kultúrákkal kerülhettek kapcsolatba az arabok? [F]

Mekka korabeli ábrázolása akvarellen. A mecset udvarának közepén helyezték el a Kába-követ, melynek többszöri megkerülése a mekkai zarándoklat csúcspontját jelentette

Határozza meg a mecset fogalmát! A mecset mely jellegzetességeit láthatjuk a képen? Milyen hagyományokra utal a meteoritdarab, a Kába-kő? [SZ]

A TANOK

„És Allah ezt mondta: »Ne vegyetek magatoknak két istent! Ő csupán egyetlen isten. Én vagyok az, akitől félnek a mennyek és a földön, és őt illeti meg a vallási [tisztelő] mindörökké. Vajon Allah helyett más féltek?

Bármilyen kegyben van részetek, az Allahlól való. Aztán, ha balsors sújt benneteket, hozzá kiáltotok segítségért.

Aztán, amikor elhárította féltőletek a balsorsot, egyesek közöttek [más isteneket] társítanak [Allah mellé],

Hogy hálátlanok mutatkoznak azért, amit adtunk nekik. Élvezétek csak [rövid e világi életeket]! Majd megtudjátok!” (Korán, 190. szúra [fejezet]. Simon Róbert fordítása)

Ti hívők! Előíratott nektek a böjtölés, amiként előíratott azoknak, akik előttek éltek. Talán istenfélők lesztek.

[Böjtöljétek] bizonyos számú napig! Ha valaki közületek beteg, vagy úton van, akkor [azonos] számú napig [kell böjtölnie]! Aki pedig képtelen lennének [böjtölni, de nem tesz], azok megváltással tartoznak, [s ez] egy szegénynek a tápláléka. Aki pedig önkéntesen valami [nagyobb] jót cselekszik, az javára válik. Jobb nektek az, hogy böjtöljétek, ha különbséget tudtok tenni.

[A böjt ideje] a ramadán hónap, amikor a Korán mint útmutatás [első ízben] küldött le az emberek számára, s [nyilatkozott] ki az útmutatás és a megkülönböztetés nyilvánvaló bizonyítékai gyanánt. Aki közületek e hónap idején [a maga helyén] jelen van, az böjtölje végig! Ha pedig valaki beteg, vagy úton van, akkor [azonos] számú napig [kell böjtölnie]! Allah könnyebbséget akar nektek, nem pedig nehézséget. Töltsétek hát be [az előírt napok] számát és magasztaljátok Allahot azért, hogy az igaz úton vezérelt benneteket! Talán [még] halásak lesztek.” (Korán, 2. szúra)

„Végezzétek el az istentiszteletet és adjátok oda a zakátot [alamizsna].” (Korán, 58. szúra)

„Végezzétek el a zarándoklatot és az umrát [kis zarándoklat] Allahnak! Ha akadályozva lennétek, akkor [engeszteléseképpen ajánljának föl] áldozati állatot, ami könnyen előteremthető nektek!” (Korán, 2. szúra)

Az idézett Korán-részletek alapján állapítsuk meg, melyek az iszlám alapvető tanai! Válasszuk ki az erkölcsi-etikai jellegű és a gyakorlatias (a mindennapi életre vonatkozó) előírásokat! Vitassuk meg, hogy könnyen vagy nehezen teljesíthetők e ezek az előírások! Milyen hatások mutathatók ki az iszlám alapvető tanáiból? [GY]

„Harcoljatok Allah ösvényén azzal, aki harcol veletek; csak ne lépjétek túl az előírást úgy, hogy ti kezditek elsőnek a harcot; láthatjátok: Allah nem szereti a túllépőket. És öljétek őket, ahol csak rájuk találtok, és fűzzétek őket onnan, ahonnan ők elűznek benneteket. A szent mecsetnél mégse harcoljatok, hacsak ők nem harcolnak benne veletek, üssétek őket agyon, ez a hitetlenek jutalma.

Ha azonban abba hagytátok, akkor látjátok, Allah megbocsátó és irgalmas. Megvan írva, hogy harcolnotok kell, és mégis vonakodtok.

De talán olyasmiról vonakodtok, ami jó nektek, és talán olyasmit szerettek, ami rossz nektek; és Allah tudja ezt, ti azonban nem tudjátok.

Nézzétek azokat, akik hisznek ebben, és elmentek, és Allah útján küzdenek: ők bizhatnak Allah könyörületességében.

Harcoljatok ellenük, amíg nem szűnik a kísértés, és Allah hite nem győz, akkor viszont már nincs több ellenségeskedés, csak az igazságtalanok ellen.

Allah útján harcolnia kell annak, aki földi életét adja a túlvilágért. Aki Allah útján küzdve elesik vagy győz, annak valóban roppant jutalmat adunk.

Allah azokat, akik javaikat és életüket harcban kockáztatják, az otthoniúiók fölé emelte.

Ha hitelenekkel találjátok szemben magatokat, fejet leszegve küzdjétek, míg öldöklést nem rendeztetek köztük; majd fűzzétek szíjra a bandát. S azután vagy kegyelem (a megférésknek), vagy eladás, amíg a háború le nem tette terheit. Azokat, akik Allah útján hulltak el, sohasem viszi ő téves úton.

Ő vezeti őket, szívükbe bekét hoz, és a paradicsomba viszi majd őket, amelyet megismertett velük.” (Részlet a Koránból)

Értelmezze a forrást a későbbi hódítások szempontjából! Állapítsa meg, hogy mennyiben korlátozza a Korán a harcot! Milyen jutalmat ígér az igaz hit harcosainak? [F]

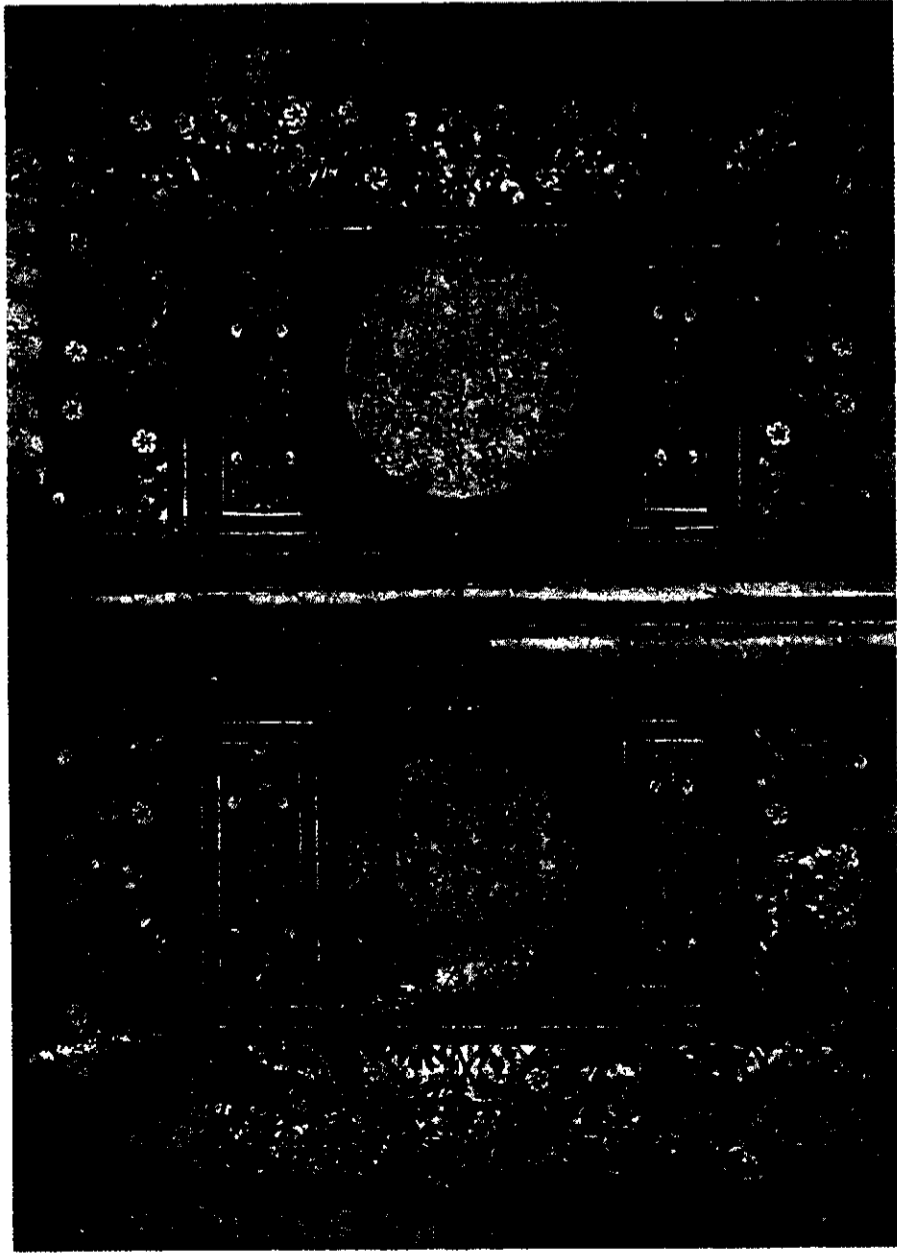
„Allah az egyetlen és örök isten. Nem nemz, és nem nemzették, és egyetlen lény sem hasonlító hozzá.” (Korán, 112. szúra)

Állapítsuk meg, hogy mely vallás istenképének tagadása fogalmazódik meg ebben a részletben! [SZ]

Mohamed a trónon, a kalifák társaságában. VII. századi iszlám miniatúra

Magyarozza meg, mi a kapcsolat Mohamed és a kalifák között! Tárja fel, hogy mit akar kifejezni a miniatúra! Gyűjtsse ki a képről az iszlám ábrázoló művészet jellemzőit! [GY]

10

Két oldal az iszlám szent könyvéből, a Koránból

A kép alapján jellemezze az arab írást! Az írásfejlődés mely szakaszát tükrözi az arab írás? [SZ]

AZ ARAB BIRODALOM

„Beszéltek, hogy a muszlimok (...) visszafordultak Damaszkusz falaihoz, elfoglalták Damaszkusz külvárosát és templomait. A város lakói az erődtémények mögé vonultak és bezárták a város kapuit. Khálid-ibn-al-Walid a város keleti kapujával szemben sorakoztatta fel Abu-Ubejdától kapott ötezer emberét. (...) A püspök, aki Khálid számára még a hadműveletek megindulásakor mindenféle hadianyagot biztosított, gyakran megjelent a bástyákon, mire kihívták Khálidot, és mikor kijött, a püspök üdvözölte és tárgyalásokat folytatott vele.

Egyszer a püspök így szólt hozzá: »Abu-Szulejmán! Közeledik a te diadalmaid. Én fogadtam tetteket nekem. Köss hát békeszerződést városomra vonatkozólag.« Erre Khálid tintát és papírt kért és ezeket írta: »A legkegyelmesebb és legkönyörületesebb Isten nevében! Khálid-ibn-Walid íme, ezt adta Damaszkusz lakóinak, mikor bevonult a városba: megadta, hogy éljünk, vagyonuk, templomuk és városfaluk sértetlen maradjon. Egyetlen egy házukat sem fogja lerombolni. Ezt esküvel biztosítom az isten előtt, valamint a prófétának, helytartóinak és minden igazhitűnek a nevében. A damaszkusziakkal semmit sem fognak tenni, csak jól, ha megfizetik az adót.« (Balazuri perzsa író, IX. század)

Hogyan került muzulmán kézre Damaszkusz városa? Milyen politikát folytatott a muszlim vezér és a pátriárka? [F]

Nevezze meg a forrás által említett „rómaiak országát"! Milyen módszerekkel foglalták el az arabok a kis-ázsiai városokat? Mi történt a lakossággal? Milyen szerepet játszott az eseményekben a pátriárka? Értelmezze magartását! A szerző hogyan vélekedik e kérdésben? [F]

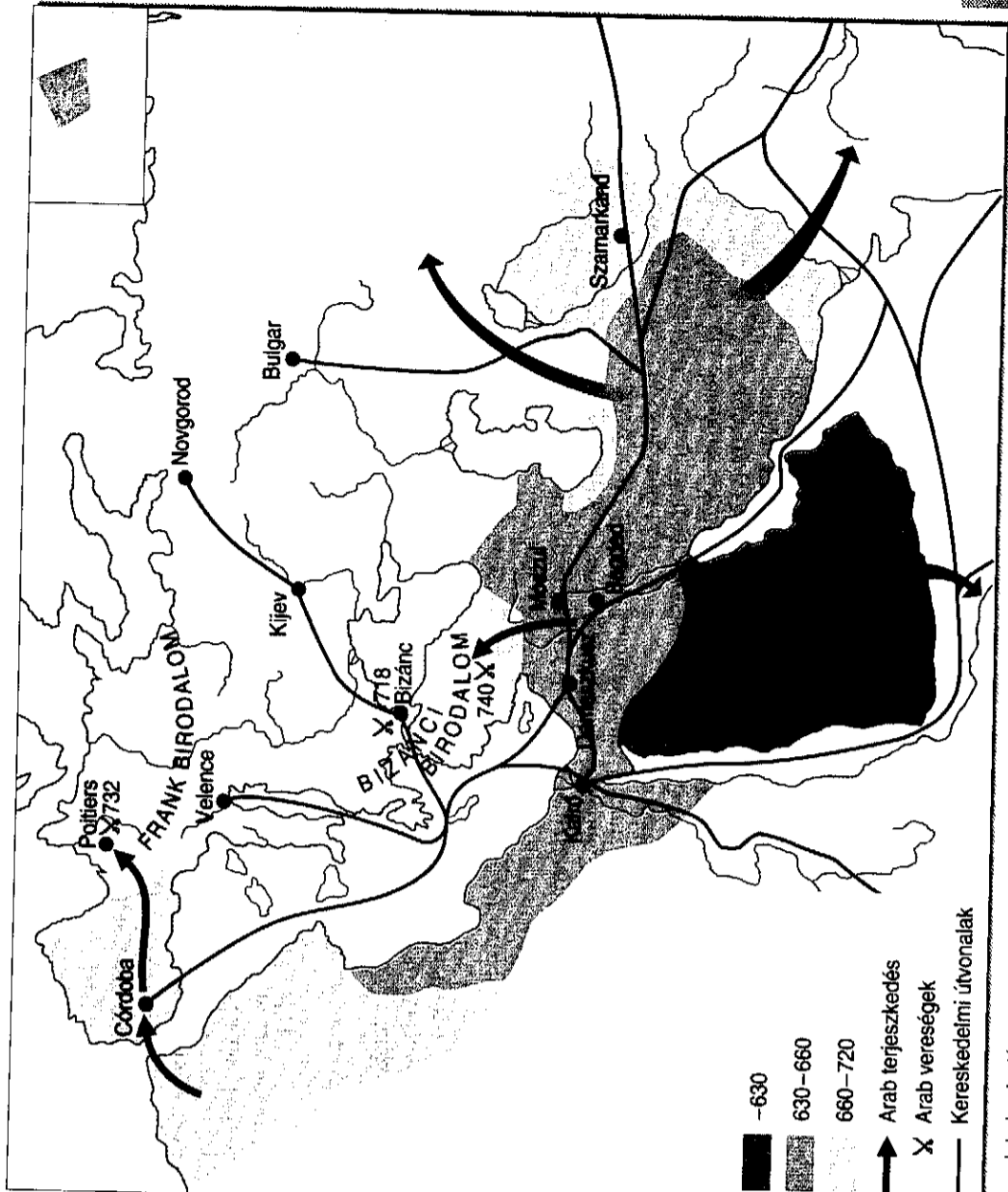
Az iszlám harcosainak XIII. századi ábrázolása

Mely íggyermemekbe sorolhatók az iszlám katonái? [SZ]

Al-Idriszi világtérképe (XII. század közepe)

A térkép alapján állapítsa meg, melyek a muzulmán világ által pontosan ismert területek! Gyűjtse össze milyen különbségek figyelhetők meg Al-Idriszi és Ptolemaiosz térképe között! Milyen változásokra következtethet ebből? [SZ]

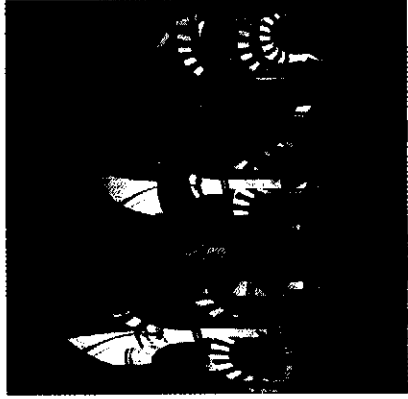

Az arab terjeszkedés

Gyűjtse össze, hogy mely tényezők határozták meg az arab hódítás határát! A térkép alapján állapítsa meg, mi élte az arab gazdaságot és kultúrát! Hogyan viszonyul egymáshoz az Arab Birodalom és az iszlám világ határa? [F]

15

16

17

18

19

A córdobai nagymecset belső tere és a szentségtartó (mihráb) félköríves fülkéje a mecsetben

G Gyűjtse ki a képről az arab építészeti jellegzetességeit! Készítsen vázlatrajzot ezekről! [I]

Nézőpontok

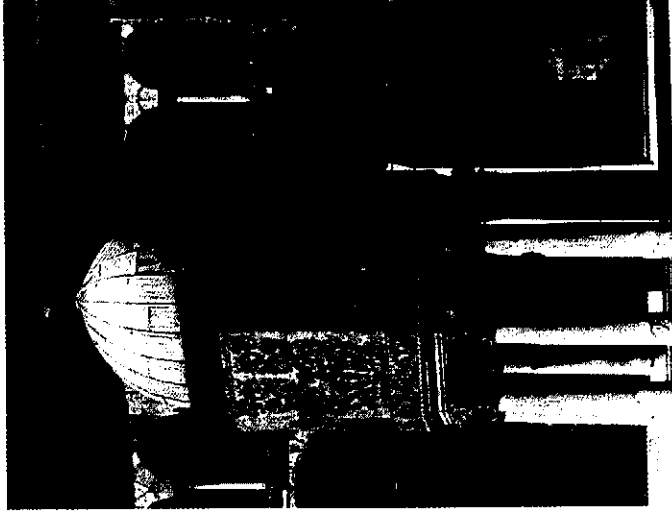
S Vitassuk meg, hogy türelmes vagy türelmetlen vallás az iszlám! Végezzünk kutatómunkát! Vessük össze az iszlámról és más téritő jellegű vallásokról (pl. a kereszténységről) szerzett ismereteinket! Vegyük számba e kérdés szempontjából az iszlám különböző korszakait! Rendszerezzük adatainkat, ismereteinket! [SZ]

G Hogyan került muzulmán kézre Jeruzsálem? Milyen volt a viszony a muzulmán vezető és a pátriárka között? Mennyiben befolyásolja a leírás forrásértékét, hogy muszlim a szerzője? [F]

AZ ARAB KULTÚRA

„Tudd meg, hogy a Vénusz és a Merkúr szférája tekintetében nézeteltérés van a matematikusok idősebbjei között, hogy vajon a Nap felett, vagy a Nap alatt vannak-e? Mert nem létezik bizonyíték, mely a két gömb rendjére nézve bennünket útba igazítana. Valamennyi idősebb nézete az volt, hogy a Vénusz és a Merkúr gömbjei a Napon felül vannak. (...) Aztán jött Ptolemeus [Ptolemaiosz], aki azon nézet felé hajolt, hogy lent vannak, és azt mondta, hogy természetszerűbb, miszerint a Nap a középben legyen, három csillag pedig nálnál feljebb, három pedig alant. Erre jöttek aztán később emberek, Andalusziából (...) s azt fejtegették, Ptolemeus nézetei alapján, hogy a Vénusz és Merkúr a Napon felül vannak.” (Majmonidész, *másképpen Móse-ben vagy Mózes, XII. századi córdobai tudós A tévelygők útmutatója című művéből*)

G Milyen kérdéseket fejtet a szerző? Mire következtettünk a témaválasztásból? Kikre hivatkozik a szerző, s ez mire utal? [SZ]

A damaszkuszi nagymecset udvarának egy részlete

G Milyen kulturális folyamatot érhetünk tetten a képen? Hogyan kapcsolódik a képa Nézőpontokban megfogalmazott kérdéskörhöz? [GY]

Történelmi tanulmányaink során sokszor találkozzunk azzal, hogy hosszú ideig, akár évezredekken át létező népekről, vallási közösségekről vagy politikai irányzatokról egyféle, egy rövidebb időszak alapján alkotott véleményt, ítéletet tekintenek örök érvényűnek. Megfigyelhetjük ezt az iszlám esetében is, amelyet erőszakosan terjeszkedő vallásnak tartanak.

„Ez az oklevél, amelyet Omar adott Jeruzsálem lakosainak és amelyben biztosítja számukra vérük, gyermekeik, vagyonuk, templomaik sérthetetlenségét, továbbá, hogy templomaikat nem fogják lerombolni még akkor sem, ha lakás céljaira szolgálnak (...)”

Omar előtt kinyitották a város kapuit, mire bevonult és a Feltámadás templomának udvarán telepedett meg. Amikor eljött az imádkozás ideje, így szól Szophroniosz pátriárkának: »Imádkozni akarok«. Az így felelt: »Hívók parancsolója, imádkozzál azon a helyen, ahol vagy«. Omar erre így szólt: »Itt én nem fogok imádkozni.«

Ekkor a pátriárka bevezette Constantinus templomába és gyékényterítőt fektetett le neki a templom közepén. Omar így szólt: »Nem, én itt sem fogok imádkozni«. És kiment Omar a felfjáróhoz és egyedül végezte imáját a lépcsőkön. Azután így szól Szophronioszhoz: »Tudod-e, pátriárka, miért nem imádkoztam bent a templomban?« Az így válaszolt: »Nem tudom, ó hívők parancsolója!« Ekkor Omar így szólt: »Ha én bent imádkoztam volna a templomban, akkor ez a templom elveszett volna a számodra, kikerült volna a kezedből, és a muszlimok elvettek volna tőled, mondván: Itt imádkozott Omar. De most hozz nekem papírt, és én írásba adom parancsolataimat!« És megírta Omar a parancsot, hogy egy muszlim se végezze imádságát ezen a lépcsőn, csak egymagában, és hogy itt ne gyűljenek össze imádkozás végett.” (Abu Juszu'f *ibn Ibrahim al Kufi, VIII. század*)

20